

ΜΑΝΟΛΗ Γ. ΣΕΡΓΗ

ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ:
ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ *ΑΝΑΦΟΡΑ* ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΑ ΠΡΟΞΕΝΟΥ
ΣΤΗ ΝΑΠΟΛΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Κ. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ (1922)

... Τούρκος εγώ κι εσύ Ρωμιός
κι εγώ λαός κι εσύ λαός
εσύ Χριστό κι εγώ Αλλάχ
όμως κι οι δυο μας αχ και βαχ.
Με λίγη αγάπη και κρασί
μεθάω κι εγώ μεθάς κι εσύ
πιες λίγο από το τάσι μου
αδέρφρι και καρντάσι μου...

Πυθαγόρας (λαϊκός στιχουργός)

1. Εισαγωγικά

Η παρούσα εργασία βασίζεται σε μια ανέκδοτη *Αναφορά*¹ του Γενικού Προξένου της Ελλάδας στη Νάπολη της Ιταλίας Βασιλείου Κ. Κολοκοτρώνη προς το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, στην Αθήνα, με ημερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1922. Το περιεχόμενό της βασίσθηκε σε μαρτυρίες ελλήνων προσφύγων² και συνετάχθη 15 ημέρες μετά την καταστροφή της πόλης! Ως εκ τούτου, χαρακτηρίζεται ως μία από τις πρώτες καταγεγραμμένες σελίδες της *Προφορικής Ιστορίας*³ του οδυνηρού για τον Ελληνισμό γεγονότος. Οι

1. Δεκαεννέα σελίδων. Απόκειται στο Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, ειδικότερα στο Αρχείο της ΚτΕ (1922), αριθμ. φακ. 1, Α. υποφάκ. 2. Βλ. στο τέλος της παρούσας μελέτης ομοίωτοπο της πρώτης σελίδας της.

2. Στις τελευταίες σελίδες της *Αναφοράς* ο Πρόξενος παραθέτει τα ονόματα 137 ελλήνων και 25 αρμενίων προσφύγων.

3. Από την πλήθουσα βιβλιογραφία επί του θέματος βλ. ενδεικτικά: Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, *Ανάποδα Χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, Πλέ-θρον, Αθήνα 1997· Λουίζα Πασσερίνι, *Σπαράγματα του 20^{ου} αι. Η ιστορία ως βιωμένη εμπειρία*, μτφρ. Οντέτ Βαρών-Βασάρ, Ιωάννα Λαλιώτου, Ιουλία Πεντάζου, Νεφέλη, Αθήνα 1998· Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, *Περασάμε πολλές μπόρες κορίτσι μου...*, Πλέθρον, Αθήνα 1998· Μαρία Θανοπούλου, Μαρίνα Πετρονώτη, «Βιογραφική προσέγγιση: Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64 (1987), 20-42· Μαρία Θανοπούλου, *Η προφορική μνήμη του πολέμου. Διερεύνηση της συλλογικής μνήμης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στους επιζώντες ενός χωριού της Λευκάδας*, ΕΚ-ΚΕ, Αθήνα 2000· Αλέκα Μπουτζουβή (επιμ.), *Σκόπελος. Η ιστορικότητα της καθημερινής ζωής. Οι χειροτέχνες αφηγούνται...*, Κατάρτι, Αθήνα 1999· Paul Thompson, *Φωνές από το παρελθόν. Προφορική Ιστορία*, επιμ., εισαγ. Κων/να. Μπάδα, Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, Πλέ-

ατομικές μνήμες των πληροφορητών του είναι ακόμη νωπές, το αίμα εξακολουθεί να ρέει, και η λεγόμενη *συλλογική μνήμη*⁴ για το γεγονός δεν έχει ακόμη διαμορφωθεί. Άρα, με δεδομένο ότι η *συλλογική μνήμη* γι' αυτό είναι πλέον παγιωμένη, μπορούμε εύκολα και με ασφάλεια να συμπεράνουμε αν αυτή που μάς μεταφέρει η *Αναφορά* εναρμονίζεται με την επικρατούσα σήμερα ή αν, αντιθέτως, κάποια στοιχεία της παρεκκλίνουν από τα γνωστά και ευρέως αποδεκτά.

Η εργασία μου (λοιπόν) με λαογραφικούς όρους είναι συνεισφορά στην *Προφορική Ιστορία της καταστροφής της Σμύρνης που κατεγράφη*, άρα οι μνήμες αποθηκεύθηκαν κατ' αρχάς σε 19 σελίδες χαρτιού και στο Αρχείο του Υπ. Εξωτερικών αργότερα. Η *Αναφορά* διαθέτει ικανά και αναγκαία στοιχεία, που την κατατάσσουν στη συγκεκριμένη ιστορική και λαογραφική κατηγορία. Τέτοια κείμενα βασισμένα σε προφορικές μαρτυρίες, και δη σε νωπές μνήμες⁵, κρίνω, όπως τα αντίστοιχά τους *ημερολόγια* ή *επιστολές* στρατιωτών και αξιωματικών από τα πεδία της μάχης, *αυτοβιογραφίες*, κ.ά. αποτελούν (παρά την υποκειμενικότητά τους) πολύτιμες πηγές για τη Λαογραφία, αφού αυτήν την ενδιαφέρει, έτσι κι αλλιώς, *το τι πρεσβεύει ο απλός λαός για τα ιστορικά πράγματα*. Επίσης, με αφορμή την αναφορά μου στην υποκειμενικότητα των λαϊκών αφηγήσεων, ας αναφερθεί ότι η ίδια η Ιστορία, ως ένα *αφήγημα* και αυτή, αμφισβητήθηκε έντονα από το 1990 κ.ε., αποδομήθηκε εν μέρει, όταν οι νεότεροι ιστορικοί έκαναν λόγο για το *αδύνατον της ιστορικής γνώσης*. Επομένως, κατά τη θεωρία τους, *νόημα στο εκάστοτε μελετώμενο θέμα εισάγουμε εμείς*⁶. Η Ιστορία, δηλαδή, αντιμετωπίζεται ως *λογοτεχνικό τεχνούργημα*, αφού η σύγχρονη επιστημολογία αντιπαραθέτει στη θετικιστική αντίληψη του ιστορικού γεγονότος την «φανταστική ανακατασκευή» του έργου του ιστορικού⁷. το όριο ανάμεσα στη μυθοπλασία και στο γεγονός έχει διαβρωθεί στη μεταμοντέρνα εποχή μας. Ο Hayden White

θρον, Αθήνα 2002· Κωνσταντίνα Μπάδα, (επιμ.), *Η μνήμη του τόπου και του τοπίου. Το Αγρίνιο και η αγροτική του περιφέρεια μέχρι το 1960*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003· Βασιλική Σακκά, «Προφορική Ιστορία και Σχολείο. Η Ιστορία ως βιωμένη εμπειρία», *Τεκμήριον* 4 (2004). *Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Αρχαιολογίας - Βιβλιοθηκονομίας του Ιονίου Πανεπιστημίου*, 63-88· Γιώργος Τσιώλης, Ειρήνη Σιούτη, (επιμ.), *Βιογραφικές (ανα)κατασκευές στην ύστερη νεωτερικότητα. Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της βιογραφικής έρευνας στις κοινωνικές επι-στίμες*, νήσος, Αθήνα 2013· Abr. Lynn, *Θεωρία προφορικής ιστορίας*, μτφρ. Λ. Ρινόπουλος, Πλέθρον, Αθήνα 2016.

4. Βλ. Μ. Halbwachs, *Η συλλογική μνήμη*, μτφρ. Τίνα Πλυτά, Παπαζήσης, Αθήνα 2013.

5. «Το παρελθόν δεν παραμένει αμετάβλητο αλλά αλλάζει με βάση τα νέα ερωτήματα που θέτουμε – ερωτήματα που εκκινούν από το παρόν και τη σύγχρονη πραγματικότητα - και τις νέες ερμηνείες που αναζητούμε». Αυτές οι παρατηρήσεις του ιστορικού ισχύουν και για την Προφορική Ιστορία. Πρβλ. Χ. Φλάισερ, *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος στη Δημόσια Ιστορία*, Νεφέλη, Αθήνα 2008, 24-25.

6. Richard Evans, «Πρόλογος: Τι είναι Ιστορία; - Σήμερα», στο David Cannadine (ed.), *Τι είναι Ιστορία σήμερα;*, μτφρ. Κ. Αθανασίου, Νήσος, Αθήνα 2007, 32-33.

7. Paul Ricoeur, *Η αφηγηματική λειτουργία*, μτφρ. Βαγγ. Αθανασόπουλος, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000, 59.

ήδη από το 1974 μίλησε για *Μεταϊστορία*, όταν ασχολήθηκε με τους μεγάλους ιστορικούς του 19^{ου} αι., οι οποίοι υπήρξαν ταυτοχρόνως και μεγάλοι συγγραφείς ή με τους σύγχρονους επιφανείς μυθιστοριογράφους του ίδιου αιώνα⁸. Επιπλέον, η στροφή κατά τις τελευταίες δεκαετίες προς τη μελέτη του *Εαυτού*, στη μελέτη της *υποκειμενικότητας*, η μετάβαση από τη μελέτη του συλλογικού προς αυτήν του ατομικού (από το γενικό στο ατομικό), κάνουν την συναφή μελέτη των πραγμάτων, «από τα κάτω»⁹, πολύ ενδιαφέρουσα.

Τα παραπάνω ελάχιστα θεωρητικά περί την σχέση Ιστορίας-Λογοτεχνίας, γνωστά στον κόσμο των ιστορικών, δεν έχουν σκοπό να υποτιμήσουν τις διαφορές των δύο ειδών λόγου, ούτε φυσικά να τα ταυτίσουν. «Επιδιώκουν να δώσουν μια εικόνα για το σημείο στο οποίο βρισκόμαστε σήμερα σε αυτήν τη συζήτηση γύρω από τη σχέση ιστορίας και λογοτεχνίας»¹⁰.

2. Η ταυτότητα του Προξένου Βασιλείου Κ. Κολοκοτρώνη

Συντάκτης της *Αναφοράς* ήταν ο έλληνας Πρόξενος Βασίλειος Κ. Κολοκοτρώνης (1880-1926), διπλωμάτης, θεατρικός συγγραφέας και ιστορικός, ο οποίος είλκε την καταγωγή από τον Κωνσταντή Κολοκοτρώνη, τον πατέρα του *Γέρου του Μοριά*, τρισέγγονος του οποίου υπήρξε. Ταυτοχρόνως, ως γιος του Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνη, ήταν πρωτοζάδερφος του αντιστρατήγου Βασιλείου και εγγονός του λοχαγού Βασιλείου Κολοκοτρώνηδων. Αναδείχθηκε σε Διπλωμάτη καριέρας, κατέλαβε διάφορες θέσεις και ανέλαβε αποστολές της υπηρεσίας του στο Εξωτερικό. Ανήλθε μέχρι το βαθμό του «προσέδρου υπουργού»¹¹, το 1925 ήταν Διευθυντής του Β' Πολιτικού Τμήματος του Υπουργείου Εξωτερικών.

Ως θεατρικός συγγραφέας (του ελαφρού θεάτρου) εμφανίστηκε το 1907 με την κωμωδία *Ιπτάμενος Παναμάς*, η οποία παραστάθηκε στη «Νέα Σκηνή» από τον θίασο του Κ. Σαγιώρ. Έγραψε γι' αυτήν ο Ν. Λάσκαρης: «Μία μονόπρακτος φάρσα του κ. Κολοκοτρώνη “Ο ιπτάμενος Παναμάς” εκρίθη ευμενώς και χειροκροτήθη»¹². Η θεατρική παραγωγή του Κολοκοτρώνη διήρκεσε έως το 1917. Οκτώ μονόπρακτες κωμωδίες (εκ των οποίων δυο σε συνεργασία με τον Νικόλαο Λάσκαρη) και δύο ελαφρά δράματα είναι ο α-

8. Hayden White, «The historical text as literary artifact», *Clio* 3 (1974), 277-303 και το παλαιότερό του *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, The Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη και Λονδίνο 1973.

9. Βλ. J. Sharpe, «History from below», στο P. Burke (ed.), *New perspectives in historical writing*, Pennsylvania University Press, Pennsylvania 2001, 25-42.

10. Βενετία Αποστολίδου, «Λογοτεχνία και Ιστορία. Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση», Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, σ. 5. Στον ιστότοπο https://www.greek-language.gr/digitalResources/assets/img/literature/education/literature_history/apostolidou-literature-history.pdf

11. *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη*, τ. 7, Αθήναι 1929, 830.

12. Ν. Λάσκαρης, «Θεατρική επιθεώρησις του 1907», στο *Μηνιαίον Παράρτημα* της εφημ. *Αθήναι*, του Γ. Πωπ., Ιανουάριος 1908, 315.

πολογισμός της. Μεταξύ άλλων, περιλαμβάνονται τα: *Τα απρόοπτα της απογραφής, Η Λολίτα, Το αεροπλάνο, Ο μακαρίτης και Οι ερασιτέχναι*.

Ως δραστήριος και ενεργός πολίτης διετέλεσε μέλος του Δ.Σ. της *Εταιρείας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων, Μουσικών και Μεταφραστών*¹³, το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο της οποίας συγκροτήθηκε από τους Γρ. Ξενόπουλο, Σπ. Μελά, Κ. Χρηστομάνο, Παντ. Χορν, Χ. Αννινο, Ιω. Τσοκόπουλο, Ν. Λάσκαρη, Στ. Γρανίτσα, Τ. Μωραϊτίνη, Π. Νιρβάνα, Καλλ. Παρρέν. Θυμίζω ότι πρώτιστος σκοπός της εν λόγω Εταιρείας ήταν να αποτελεί τον μοναδικό επίσημο εισπρακτικό φορέα των δικαιωμάτων των μελών της, από θεατρικές παραστάσεις και από κάθε είδους χρήση του πνευματικού τους έργου. Το 1918 συμμετείχε ενεργά, με άλλους συγγραφείς (Μιλτ. Λιδωρίκη, Χ. Αννινο, Γ. Τσοκόπουλο, Φ. Πολίτη, κ.ά.), στη δημιουργία της *Εταιρείας Ελληνικού Θεάτρου*, που είχε ως στόχο τη διασφάλιση του έργου και την εκμετάλλευση των συγγραφικών δικαιωμάτων των μελών της.

Ως ιστορικός, συνέγραψε το εθνικής πνοής πόνημα *La Macédoine et l' Hellénisme: Étude historique et ethnologique* (Paris, Berger-Levrault, 1919), μια μακροσκελέστατη μελέτη (υπέρ τις 650 σελίδες¹⁴). Η ιστορική συγκυρία ερμηνεύει τον επιλεγέντα για τη συγγραφή της χρόνον: Το Συνέδριο της Ειρήνης (1919-20), που συγκλήθηκε στο Παρίσι από τους νικητές του Πρώτου Παγκοσμίου (Κλεμανσό, Ουίλσον, Λούντ Τζορτζ) θα καθόριζε εκ νέου τον χάρτη της Ευρώπης και της Εγγύς Ανατολής, από τη Βαλτική έως τον Περσικό Κόλπο. Η Ελλάδα, ως μέλος της Antente, είχε την ευκαιρία να διεκδικήσει τα δικά της. Ο Κολοκοτρώνης επανέλαβε τα απαράγραπτα δίκαια του ελληνισμού στην περιοχή και υποστήριξε ότι οι σλαβόφωνοι κάτοικοι της ελληνικής Μακεδονίας (οι *Μακεδονοσλάβοι*) ήταν μεν *σλαβόφωνοι, αλλά είχαν ελληνική συνείδηση*.

Συνέγραψε, επιπροσθέτως (1925) τη σχετική με τα παραπάνω *Μελέτη περί εξελληνισμού των ξένων τοπωνυμίων της Μακεδονίας, μετά τινων παρατηρήσεων επί της διοικητικής διαιρέσεως του ελληνικού κράτους*¹⁵. Οι βασικές του ιδέες-απόψεις συμπυκνώνονται στην εισαγωγή του έργου του. Μεταφέρω εδώ μερικές: «Ο εξελληνισμός των εν Ελλάδι βαρβαρικών τοπωνυμίων είναι έργον ανταποκρινόμενον προς το εθνικόν αίσθημα του Ελληνικού λαού, μη ανεχομένου όπως η χώρα την οποίαν ουδέποτε έπανυσεν αυτός κατοικών, υπερασπίζων και κλειζών διατηρή τοπωνυμίας απαδούσας προς τον ελληνικόν χαρακτήρα αυτής και διαιωνιζούσας την μνήμην των βαρβάρων επιδρομών ή και προσωρινών εγκαταστάσεων άς κατά καιρούς αύτη υπέστη» (σ. 3). Αλλ' εάν ο εξελληνισμός των τοπωνυμίων στις υπόλοιπες ελληνικές πε-

13. Το 1894. Η νομική οργάνωση της Εταιρείας σε πνευματικό ίδρυμα και επαγγελματικό σωματείο έγινε το 1908.

14. Βλ. παρουσίασή της από τον D. Servièr στο περ. *Revue des Études Byzantines*, του έτους 1920, σσ. 240-241. Το έργο επανακυκλοφορήθηκε το 1989 από την *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών*.

15. Ελληνική Γεωγραφική Εταιρεία, Εν Αθήναις 1911, Εθνικών Τυπογραφείον.

ριοχές είναι έργον που ικανοποιεί απλώς «την φιλοτιμίαν του ελληνικού λαού», προκειμένου περί της Μακεδονίας, «...αποβαίνει [αυτός] μεγάλη και επείγουσα εθνική ανάγκη» (σσ. 3-4)¹⁶.

Προηγούμενως, το 1911, είχε εκδώσει το πόνημά του *Οδηγός διπλωματικός και προξενικός συνταχθείς κατ' εντολήν του Υπουργείου των Εξωτερικών* (Εν Αθήναις, 1911), σε δύο πολυσέλιδους τόμους¹⁷.

Η εικόνα του ως εκπροσώπου της ελληνικής διοίκησης στην Ιταλία προβάλλει ικανοποιητικότερα στην *Αναφορά*. Κατά τα γραφόμενά του, μόλις πληροφορήθηκε την άφιξη του ατμοπλοίου *ΣΟΥΜΑΤΡΑ* στη Νάπολη με τους έλληνες και τους αρμένιους πρόσφυγες ενήργησε αστραπιαία, μετέβη στην Αστυνομία, επέτυχε τελικά την αποβίβαση των προσφύγων των στερουμένων *διαβατηρίου*, έσπευσε ο ίδιος στο πλοίο να τους *καθησυχάσει* (ενόμιζαν «ότι ήτο δυνατόν να αποπεμφθώσιν εκ νέου εις Σμύρνην»), επέτυχε να διανυκτερεύσουν επάνω σ' αυτό μία ακόμη νύκτα, επειδή άργησε να καταφθάσει η άδεια αποβίβάσεώς τους. *Διαβατήρια* εννοώ εδώ τα πρόχειρα έγγραφα «της εν Σμύρνη Ιταλικής Προξενικής Αρχής».

Χώρος των συνεντεύξεων του Προξένου με τους έλληνες πρόσφυγες επελέγη το *Προξενείο*. Οι συνεντευξιαζόμενοι Έλληνες ανήκαν σε όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, «άνθρωποι προ ολίγων ημερών ακόμη ευτυχείς και ευκατάστατοι», έννοιες οι οποίες καταργήθηκαν ή ισοπεδώθηκαν μετά την καταστροφική επέλαση του οθωμανικού όχλου. Τώρα πλέον είναι όλοι σχεδόν όμοιοι, ισότιμοι στην φτώχεια και στον πόνο, που «τείνουσι σήμερον

16. Κ. Άμαντος, «Η σημασία των νέων ελληνικών τοπωνυμίων», *Ονόματα* 1 (1952), 1-3· Δικ. Βαγιακάκος, «Η τοπωνυμική θεώρησις του θεσσαλικού χώρου», *Αθηνά* 79 (1983-1984), 253-350· ο ίδιος, *Σχεδιάσμα περί των τοπωνυμικών και ανθρωπωνυμικών σπουδών εν Ελλάδι 1833-1962*, Αθήνα, 2005· Ν. Βέης, «Πρώτες κρατικές φροντίδες για τα τοπωνυμικά της χώρας μας», *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* 1952, Αθήναι 1952, 111-114· Γ. Γαρδίκας, «Ελληνικά τοπωνυμικά Μακεδονίας και Ηπείρου», *Πρακτικά της Έν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας του έτους* 1914, Αθήναι 1915, 73-75· Κ. Δημαράς, «Περί μετονομασιών», *Σύμμικτα Δ' Λόγια περί μεθόδου, επιλογής κειμένων* Φύλιππος Ηλιού, επιμ. Πόπη Πολέμη, Αθήνα 2013, 356-358· Ιω. Θωμόπουλος, «Βυζαντινο-Σλαβικά», *Ονόματα* 2-3 (1954), 22-36· Λ. Καλλιβερετάκης, «Ιστορική έρευνα των οικισμών της Ελλάδας: ερευνητικά ζητούμενα και προβλήματα των πηγών», στο *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου, Ιστορικά μελετήματα*, Αθήνα, 2003, 7-24· Ελ. Κυραμαργιού, «Καινούρια ονόματα - καινούριος χάρτης. Οι μετονομασίες των οικισμών της Ελλάδας, 1909-1928», *Τα Ιστορικά* 52 (2010), 3-26· Στ. Κυριακίδης, *Οδηγία διά την μετονομασίαν κοινοτήτων και συνοικισμών έχοντων τουρκικών ή σλαβικών όνομα*, Αθήναι 1926· Τ. Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα. Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Αθήνα, 2002· ο ίδιος, *Πόλεμος και εθνοκάθαρση. Η ξεχασμένη πλευρά μια δεκαετούς εθνικής εξόρμησης, 1912-1922*, Αθήνα 2007· Kerem Oktem, «Το έθνος, ο χρόνος και ο χώρος: Πολιτικές τοπωνυμίων στην Ελλάδα και στην Τουρκία», στο Ηρακλής Μήλλας (επιμ.), *Ο «αθώς» εθνικισμός*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2019· Ν. Γ. Πολίτης, «Τοπωνυμικά», *Λαογραφία* 5 (1915), 301-308· ο ίδιος, «Τα ονόματα των Δήμων», *Επετηρίς του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού* 3 (1899), 52-75· ο ίδιος, «Τοπωνυμικά», *Λαογραφία* 4 (1912-1913), 572-574· ο ίδιος, *Γνωμοδοτήσεις περί μετονομασίας συνοικισμών και κοινοτήτων*, Αθήναι 1920.

17. Ο ενδιαφερόμενος μπορεί να τους μελετήσει στην Εθνική Βιβλιοθήκη.

χείρα επαίτιδα». Πολλοί από αυτούς «*ανήκοντες εις την καλλιτέραν εμπορικήν τάξιν της Σμύρνης είχαν δυνηθή να αποκομίσωσιν άλλοι περισσότερα και άλλοι ολιγώτερα χρήματα, αλλά και ουκ ολίγοι εστερούντο των πάντων*», κάποιες κυρίες «*... κρύπτουσι την γυμνότητά των μέσα εις ένα πλούσιον επανωφόρι, με το οποίο νύκτωρ εγκατέλειψαν τον οίκον των...*». Το ύφος του λόγου του, όπως μπορώ να αντιληφθώ «πίσω από τις λέξεις», δηλώνει ότι αδυνατεί να αποδώσει το μέγεθος της φρίκης που εκτυλίσσεται προ των οφθαλμών του ή φθάνει στα ότα του: «*Ούτω από τετραήμερου παρελαύνει προ εμού η μεγαλειτέρα ανθρωπίνη δυστυχία, πληρούσα διά των γόνων της το Προξενείον*».

Για την ανάγκη *ερμηνείας* όσων έπονται, επαναφέρω το ζήτημα των εννοιών *ματιά* και *βλέμμα* τού συντάκτη της *Αναφοράς*, αλλά και των πληροφορητών του. Η *ματιά* είναι κατασκευασμένη κοινωνικά, σχετίζεται με διαφοροποιημένα κοινωνικά μας χαρακτηριστικά (εξ αιτίας των εθνικών, κοινωνικών μας και άλλων καταβολών), επηρεάζεται από όσα γνωρίζουμε ή όσα θεωρούμε αλήθειες, από τις πίστεις μας. *Οι ατομικές μας μνήμες ουδέποτε είναι απολύτως ατομικές*. Πάντα παράγονται μέσα και με αναφορά σ' ένα κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο. Το *βλέμμα* είναι τρόπος θέασης του κόσμου, μια επιτέλεση που διαμορφώνει και ταξινομεί τον κόσμο¹⁸. Η *ματιά* του Προξένου και το *βλέμμα* του παλεύουν σε κάθε σημείο της *Αναφοράς* του. Ως Έλληνα, δεν αποφεύγει τους επιθετικούς προσδιορισμούς όταν αναφέρεται στους *Άλλους-Τούρκους* (κυρίως, αλλά και στην – υπνώττουσα ή κωφεύουσα στην δυστυχία των αδελφών του – Ευρώπη). Τα επίθετα είναι οι κατ' εξοχήν φορείς της ιδεολογίας, που εισέρχονται σε κάθε κείμενο ή προφορικό λόγο και επιβάλλουν διακρίσεις, συγκρίσεις, χαρακτηριστικά, ταυτοτικά στοιχεία (υπαρκτά ή ανύπαρκτα). Δεν αποφεύγει και κάποιες αναμασημένες αλήθειες, για τον εθνικά *Άλλον*. Ιδού ένα δείγμα: «*Φαίνεται δυστυχώς βέβαιον ότι από της εποχής του Μωάμεθ του Κατακτητού ουδέ βήμα έκαμε προς τον εγγύς ιστάμενον πολιτισμόν η λυμαινομένη από τόσων αιώνων την εγγύς Ανατολήν βάρβαρος ασιατική φυλή. Οι Τούρκοι του Εμβέρ και του Κεμάλ είναι ίδιοι και απαράλλακτοι με τους Τούρκους του Βαγιαζήτ και των λοιπών παλαιών αιμοχαρών Σουλτάνων, οι οποίοι τοσάκις απεδεκάτισαν διά σφαγών το ημέτερον Έθνος και εν γένει τους ατυχείς χριστιανικούς λαούς της Ανατολής. Αν υπάρχη διαφορά τις, αυτή είναι εις βάρος των Τούρκων του Εμβέρ και του Κεμάλ, οι οποίοι, προς εφαρμογήν του περιφήμου νεοτουρκικού εθνικού προγράμματος του εκτουρκισμού των οθωμανικών χωρών, εις το οποίον απετέλουν εμπόδιον αι χριστιανικαί μειονότητες με τας εγγυήσεις των, κατώρθωσαν, κατά το διάστημα της τελευταίας δεκαετίας, να κατασφάζουν*

18. Πρβλ. Μ. Γ. Σέργγης, *Αστική Λαογραφία. Αναπαραστάσεις της Αθήνας (1880-1896)* στο συγγραφικό έργο του Μιχαήλ Μητσάκη: *Χώρος, κοινωνία, πολιτισμοί, ταυτότητες*, Ηρόδοτος, Αθήνα 2016, 26-27. Πρβλ. Δ. Αρβανιτάκης, «Οι τρόποι του βλέμματος ή ο άνθρωπος που κοιτάζει τόσο κοντά του», στο Ε. Πλέσσα (επιμ.), *Πάνος Ηλιόπουλος. Η περιπέτεια της ζωής και η ποίηση της φωτογραφίας*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2006, 26.

δύο όλα εκατομμύρια Αρμενίων και Ελλήνων. Κι άλλοτε μεν τουρκικά σφαγιά και λοιπαί ωμότητες, τουλάχιστον εφ' όσον εγίνοντο αρκούντως γνωσταί, εξήγειρον κατά το μάλλον ή ήττον την συνείδησιν της χριστιανικής Ευρώπης και προεκάλουν την υπέρ των σφαζομένων χριστιανών επέμβασίν της, ενώ σήμερον ευρισκόμεθα προ ενός Τύπου κεκηρυγμένου αναφανδόν υπέρ του Κεμάλ και μιας κοινής γνώμης την οποίαν συγκινεί περισσότερο μία ήττα του πυγμάχου Carpentier, παρά η ήττα και καταστροφή του Έθνους εκείνου, το οποίον δεν έπαυσεν από τριών χιλιάδων ετών να χύνη το αίμα του όπως υπερασπίση την Ευρώπην από τας ατελευτήτους επιδρομάς των αγρίων ορδών άς εκπέμπει κατ' αυτής η βάρβαρος Ασία».

Το βλέμμα του, ως λογίου ανθρώπου και ευαίσθητου δημιουργού, το ατομικό του εγώ αποστρέφεται τη φρίκη του πολέμου, την μετασχηματιστική του κατ' ουσίαν δύναμη να μετατρέπει τους ανθρώπους σε κτήνη. Αδυνατεί να συλλάβει το μέγεθος της μετάπτωσής τους.

Μας εκπλήσσει κατ' αρχάς με κάποιες μεθοδολογικές αρχές που ακολουθεί κατά την σύνταξη της *Αναφοράς* του: Μολονότι θεωρεί ότι το Υπουργείο έχει ικανή ήδη γνώση της πρωτοφανούς καταστροφής, δεν κρίνει άσκοπον να συναρμολογήσει σ' αυτήν «... όσα εν μέσω θρήνων και λυγμών ήκουσα εκ στόματος των ενταύθα καταφυγόντων θυμάτων της τουρκικής θηριωδίας (...), όπως δώσω αμυδράν τινα εικόνα των λεηλασιών, των σφαγών και των λοιπών οργίων τα οποία επηκολούθησαν την κατάληψιν της δυσμοίρου πόλεως υπό των ορδών του Κεμάλ και τα οποία επεσφράγισε κατά τον τραγικώτερον τρόπον η διά του πυρός πλήρης αυτής καταστροφή».

Όσον αφορά στο περιεχόμενό της, θεωρώ βέβαιη την διακριτική επέμβασή του στην τελική του διαμόρφωση. Η τεχνική του, οι καθοριστικές μεθοδολογικές αρχές του (που μου θυμίζουν Θουκυδίδη) είναι αξιοπαρατήρητες. Έγραφε ο Θουκυδίδης: «...Τα γεγονότα, εξ άλλου, του πολέμου έκρινα καθήκον μου να γράψω, όχι λαμβάνων τας πληροφορίας μου από τον πρώτον τυχόντα, ούτε όπως τα εφантаζόμην, αλλ' αφού υπέβαλα εις ακριβέστατον έλεγchon και εκείνα των οποίων υπήρξα αυτόπτης μάρτυς και όσα έμαθα από άλλους» (Α', 22, 2 κ.ε.)· χρησιμοποιούσε λογικές μεθόδους και κατέγραφε τις ιστορικές αλλαγές με πορίσματα «εικότα» (= τα σύμφωνα με τη λογική και την πείρα), «σημεία» ή «μαρτύρια» (= ενδείξεις και αποδείξεις) και «τεκμήρια» (= συμπεράσματα).

Τον αντιγράφει ο Κολοκοτρώνης, ως καλός του «μαθητής», επισημαίνω τη μετοχή εξοβελίσας: «Αναφέρω (...) όσα εκ στόματος των εν λόγω προσφύγων ήκουσα, κατέβαλον πάσαν προσπάθειαν όπως αποδώσω αυτά πιστώς και ακριβώς, εξοβελίσας πάσαν πληροφορίαν ήν υποπτεύθην ως υπερβολικήν, παρ' όλην την συνέχουσάν με αγανάκτησιν διά την περιγραφείσαν μοι τοσαύτην βαρβαρότητα». Προσπάθησε, δηλαδή, με λαογραφικούς όρους, να αποστασιοποιηθεί, να πετύχει ό,τι στη Λαογραφία αποκαλούμε *αποοικειοποίηση* από τα περιγραφόμενα. Επιπλέον, σε διάφορα σημεία της *Αναφοράς* του κάνει διακριτή τη διαφορά τού «είδαν» και την αντίστοιχη τού

«άκουσαν» (οι πληροφορητές του). Π.χ., «*Του αναγγελθέντος μαρτυρίου και του θανάτου του Έλληνος Μητροπολίτου Σμύρνης (...) ουδείς των ενταύθα προσφύγων υπήρξεν αυτόπτης μάρτυς, αλλά πάντες ήκουσαν ότι...*». Διακρίνει επίσης την ομόφωνη αναπαράσταση ενός γεγονότος από την ατομική εμπειρία, που ενδέχεται, ως μοναδική, να είναι λανθασμένη: «*Εξ όσων δε ομοφώνως μοι αφηγήθησαν οι ενταύθα καταφυγόντες πρόσφυγες...*».

Όσον αφορά στο θέμα της μνήμης των πληροφορητών του, οι νωπές ακόμη εντυπώσεις τους κρίνω πως δεν δικαιολογούν κάποια επεξεργασία τους. Θαρρώ, επαναλαμβάνω, πως στην περίπτωση μας δεν υφίσταται τέτοιο θεωρητικό ζήτημα, παρ' όλο που έχουμε να κάνουμε με τραυματικές μνήμες, και αυτές «βαραίνουν» διαφορετικά από κάποιες άλλες. Οι πληροφορητές του Προξένου «*ευρίσκοντο εισέτι υπό το κράτος απεριγράπτου τρόμου (...)*». Θυμίζω όμως ότι **το τι** και **το πώς θυμόμαστε** είναι προϊόν πολιτισμικών και κοινωνικών παραγόντων ή το **τι θυμόμαστε και το τι ξεχνάμε** αποτελεί ζήτημα επιλογής. Η μνήμη έχει τη δική της «ιστορικότητα», με την έννοια της *ιστορικής συγκυρίας* (πότε;) κατά την οποία ανακαλούνται τα γεγονότα του παρελθόντος, αλλά και με αυτήν του *ερμηνευτικού πλαισίου* (framing) που νοσηματοδοτεί την βιωμένη εμπειρία γεγονότων του παρελθόντος¹⁹.

Ο αγώνας για επιβίωση αυτών των ανθρώπων στην πυρπολούμενη Σμύρνη έθεσε σε εγρήγορση όλες τις αισθήσεις τους: Οι άνθρωποι αυτοί παρακολουθούσαν τα πάντα, κάθε κίνηση, κάθε διαταγή του εχθρού, αφού επρόκειτο για τον έσχατό τους αγώνα, τον μεταξύ ζωής και θανάτου, προκειμένου να αποφύγουν το μοιραίο. Αυτή η εξοικείωση με την ιδέα του θανάτου και το αίσθημα της αυτοσυντήρησης συν-κλονίζουν το κινδυνεύον άτομο, το κρατούν εν εγρηγόρσει²⁰.

Τέλος, για ποιους γράφει ο Κολοκοτρώνης; Μα φυσικά για το Υπουργείο Εξωτερικών, εξ υποχρέωσης, ως κρατικός υπάλληλος, για να ενημερώσει πληρέστερα τους ανωτέρους του. Τελικά, ευτυχώς, απευθύνεται σε όλους εμάς, τους παροντικούς και μελλοντικούς του πιθανούς αναγνώστες.

3. Βασικά σημεία / θέματα της Αναφοράς

3.1. Η ευγνωμοσύνη προς τους Ιταλούς

Οι πρόσφυγες «*εξεφράσθησαν άπαντες μετ' ευγνωμοσύνης διά την προς αυτούς φιλόανθρωπον συμπεριφοράν τού εν λόγω πλοιάρχου, κ. Enrico Fortunato, και των λοιπών αξιωματικών του πλοίου, ως και εν γένει των εν τη*

19. Πρβλ. Πολυμ. Βόγλης, «Μνήμες της δεκαετίας του 1940 ως αντικείμενο ιστορικής ανάλυσης: Μεθοδολογικές προτάσεις», στο Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Ευτ. Βουτυρά, Β. Δαλκαβούκης, Κ. Μπάδα (επιμ.), *Μνήμες και λήθη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, 61-80.

20. Πρβλ. όσα περί του συντάκτη ενός ημερολογίου από τη Μικρασιατική Εκστρατεία αναφέρει ο Κ. Κατσάπης, στο *Εν πλω. Η καταστροφή της Σμύρνης μέσα από το ημερολόγιο ενός δόκιμου σημαιοφόρου*, Κυψέλη, Αθήνα 2022, 17 κ.ε.

Σμύρνη Ιταλών, εις ούς ώφειλον, ως έλεγον, την διάσωσίν των». Ο ειρηνέμος πλοίαρχος, ένας άγνωστος φιλέλληνας (ή μάλλον ένας Άνθρωπος) και οι λοιποί αξιωματικοί του πλοίου με τους οποίους συνομίλησε ο Πρόξενος τελούσαν «υπό το κράτος βαθυτάτης συγκινήσεως εξ όσων είχαν ίδει διαδραματιζόμενα εις την προκυμαίαν της Σμύρνης...».

Η στάση των συγκεκριμένων Ιταλών δεν συνάδει με την εικόνα που έχουμε για τη στάση της πολιτικής ηγεσίας της χώρας τους κατ' εκείνα τα έτη. Η επέκταση της Ελλάδας στην Ιωνία και την Ανατολική Θράκη αποτελούσε απειλή για τα στρατηγικά συμφέροντα της Ιταλίας εξ αρχής. Οι Ιταλοί αντιμετώπιζαν την Ελλάδα ως *ευθέως* ανταγωνιστική χώρα, επέτρεψαν στον Κεμάλ να στρατολογήει άνδρες στα εδάφη που κατείχαν, στην Αττάλεια τους εκπαιδευαν, συμφώνησαν να αποχωρήσουν από τα εδάφη αυτά (τον Μάρτιο του '21), συμμάχησαν στο τέλος με τον Κεμάλ, του προσέφεραν άφθονη στρατιωτική βοήθεια, στις 15 Μαρτίου 1922 υπογράφηκε μάλιστα ιταλο-τουρκικό σύμφωνο φιλίας²¹.

3.2. Οι πρώτες βιαιοπραγίες

«Οι Τούρκοι εισήλθον εις την Σμύρνην την 27^{ην} Αυγούστου (...), ημέρα Σάββατον και περί ώραν δεκάτην και ημίσειαν της πρωΐας. Ήσαν 400 περίπου ιππείς εν όλω, ελεεινοί και ρακένδυτοι, οι οποίοι ελθόντες από το μέρος της Πούντας ενεφανίσθησαν εις την προκυμαίαν, με τα σπαθιά υψωμένα, φωνάζοντες εις το φεύγον πλήθος “κορκμαίν” (μη φοβείσθε). Ο επί κεφαλής αυτών αξιωματικός εφώναζε τούτο ελληνιστί».

Έπεται η λεπτομερής εξιστόρηση των λεηλασιών, των ομαδικών φόνων, των συλλήψεων και των μεταγωγών εις άγνωστα μέρη αμάχων και στρατιωτών που διέπρατταν οι *Βαζιβιζούκοι* κατ' αρχάς και ο τακτικός στρατός αργότερα. Αποδίδω τη λεπτομερή περιγραφή τους με λίγες λέξεις: *«Η δ' εν μέση οδώ λεηλασία και ληστεία κατέστη βαθμηδόν τόσο γενική, ώστε ουδένα πλέον εξένιζε, και εθεωρείτο τι το φυσικώτερον των πραγμάτων πας Τούρκος να ληστεύη πάντα χριστιανόν όν ήθελε συναντήσει».*

3.3. Το μαρτύριο του Μητροπολίτου Σμύρνης και των αρχών της πόλης

Επέλεξα να σας μεταφέρω αυτολεξεί λίγες γραμμές από το μαρτύριο τού (αγίου πλέον) Μητροπολίτου, διότι η επίσημη ιστορία και η συλλογική μας μνήμη έχει διαμορφωθεί και από άλλα «συστατικά»²²: Ο όχλος της πό-

21. Βλ. ενδεικτικά Άγγ. Συρίγος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Μικρασιατική Καταστροφή. 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Πατάκης, Αθήνα 2022³, 140-142.

22. Βλ. ενδεικτικά μια άλλη μαρτυρία, από τον εκκλησιαστικό χώρο. Αφηγείται ένας Τουρκοκρητικός: *«Παρακολούθησα το χάλασμα του Δεσπότη σας. Ήμουν μ' εκείνους που τον τύφλωσαν, που του 'βγάξαν τα μάτια και αιμόφυρτο, τον έσυραν από τα γένηια και τα μαλλιά στα σοκάκια του Τουρκομαχαλά, τον ξυλοκοπούσαν, τον έβριζαν και τον πετσόκοβαν. Βαθιά εντύπωση μου έκανε και αξέχαστος παραμένει η στάση του. Στα μαρτύρια που τον υπέβαλαν δεν απήντα με φωνές, με παρακλήσεις, με κατάρες. Το πρόσωπό του το κατάχλωμο, το σκεπασμένο*

λης έσυρεν τον ιεράρχη και τους άρχοντες της *«επί όνων ανά την τουρκικήν συνοικίαν εν μέσω καγχασμών, ύβρεων, ραβδισμών και λιθοβολισμών, τους ωδήγησεν εις το όρος Πάγον, όπου, μετά πρόχειρον συμβούλιον στρατιωτικών, ετουφεκίσθησαν. Ξένος υπήκοος διηγήθη σχετικώς τας εξής λεπτομερείας: Ο προεδρεύσας του συμβουλίου Τούρκος αξιωματικός εστράφη προς τον σεβαστόν ιεράρχην, όντα άνευ καλύμματος και με εσχισμένα τα ιμάτια, και τον ηρώτησεν ειρωνικώς: “Πού είναι αι τριακόσiai χιλιάδες Ελλήνων τους οποίους θα μας αντέτασσες;”. Μετ’ άλλους δε τινας τοιούτους σαρκασμούς τω ανήγγειλεν ότι κατεδικάσθη εις θάνατον. Ο αείμνηστος ιεράρχης απήντησεν ατάραχος: “Γνωρίζω ότι θα αποθάνω αφ’ ού εγεννήθην. Φεισθήτε όμως του ποιμνίου μου”. Ο αξιωματικός τω κατέφερε τότε αμέσως δύο ισχυρά κτυπήματα διά της σπάθης του εις τον αριστερόν ώμον και έπειτα επέταξε την σπάθην μακράν αναφωνών: “Εμόλυνα το σπαθί μου με το αίμα σου”. Πάραυτα επηκολούθησεν ο τουφεκισμός».*

3.4. Σκηνές από την αρμενική συνοικία

Οι αιματηρότερες όμως σκηνές της τραγωδίας εξετυλίχθησαν στην αρμενική συνοικία. Οι εκεί συγκεντρωθέντες αρμένιοι πρόσφυγες (4-5 χιλιάδες) εξήτησαν καταφύγιο στον ναό του Αγίου Στεφάνου (στην αρμενική Μητρόπολη) και εγκλείσθησαν εντός των υψηλών τοίχων του περιβόλου της. Οι εισβολείς τους περικύκλωσαν, οι Αρμένιοι τους ανεχαίτιζαν, ένας ιταλός αξιωματικός του ναυτικού τούς υποσχέθηκε ψευδόμενος ότι θα μεταφέρονταν στην παραλία και θα επιβιβάζονταν σε πλοία, κάποιιοι πεισθέντες άρχισαν να εξέρχονται, αλλά οι Τούρκοι τους συνέλαβον, η θύρα του περιβόλου έκλεισε και πάλι, η πολιορκία επαναλήφθηκε στενότερη. Τελικά, οι Τούρκοι έκαμψαν την αντίσταση των Αρμενίων, η σφαγή τους επεκτάθηκε αργότερα σε ολόκληρη την αρμενική συνοικία. *«Όσοι διέφυγον – εν οis και μία ελληνίς ράπτρια – διηγούνται ότι επάτησαν επί σωρείας πτωμάτων».*

3.5. Το ζήτημα της πυρκαγιάς της Σμύρνης

Θεωρώ πολύ σημαντική αυτήν την ενότητα της *Αναφοράς* για δύο λόγους: Για το γεγονός πως 15 μόλις ημέρες μετά το τραγικό συμβάν ο Πρόξενος επισημαίνει και αναλύει διά μακρών ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της τουρκικής προπαγάνδας ακόμη μέχρι σήμερα. Αποδεικνύει με επιχειρήματα ότι *«αύτη υπήρξεν έργον των Τούρκων και μόνον των Τούρκων. Την τηλεγραφηθείσαν είδησιν ότι το πυρ ετέθη υπό των Αρμενίων ή και των Ελλήνων, εθεώρησα εξ αρχής ως μία ψευδή όσον και ηλιθίαν απολογία της τουρκικής προπαγάνδας προς τον πεπολιτισμένον κόσμον».* Περιγράφει αναλυτικά τον διπλό αιώτερο σκοπό τους: *«... όπως συγκαλυφθώσι τα ίχνη της γενομένης λεηλασίας και της σφαγής των κατοίκων (...).* Μας αναπαριστάνει εν συ-

με το αίμα των ματιών του, το πρόσωπό του είχε εστραμμένο προς τον Ουρανό και διαρκώς κάτι ψιθύριζε...». <https://www.pemptousia.gr/2022/08/i-agiotita-tou-chrisostomou-smirnisi/>

νεχεία τις στρατηγικές που επενόησαν οι Τούρκοι για την πυρπόληση της πόλης, προσαρμοσμένες στον εκάστοτε πνέοντα ή μεταβαλλόμενο άνεμο. Αποδεικνύει επίσης με ισχυρά επιχειρήματα ότι για την πυρπόληση χρησιμοποιήθηκαν σχεδόν αποκλειστικά εκρηκτικά και εύφλεκτες ύλες, τις οποίες δεν είχαν λόγο να κατέχουν οι Έλληνες ή οι Αρμένιοι και ότι ουδείς τοίχος ελληνικής κατοικίας απέμεινε όρθιος, διότι προφανώς ανετινάχθηκε, ενώ, αν εκαίοντο απλώς, θα διαζωζόταν ένα τμήμα τους. *«Πάντα τα ανωτέρω μοι εβεβαίωσεν έλλην πρόσφυζ υποχρεωθείς να διασχίση την καείσαν πόλιν. Άλλοι δ' επί πλέον μαρτυρούσιν ότι είδον ομάδας Τούρκων διαρρηγνύοντας τας θύρας ή τα χαμηλά παράθυρα των οικιών και ρίπτοντας εντός είδος τι φυσιγίων, τα οποία ήναπτον και μετέδιδον το πυρ. Άλλοι δε διηγούνται ότι είδον Τούρκους να εκσφενδονίζωσι κατά των οικιών σφαίρας εκ μίγματος τινός χρώματος ξανθού, αίτινες εκόλλων όπου έπιπτον και εφλέγοντο μετά κρότου...»*.

3.6. Οι περιπέτειες των κατοίκων της πυρπολουμένης πόλεως

Στο άρτια δομημένο κείμενο του Προξένου ακολουθεί η παράθεση των περιπετειών του χριστιανικού πλήθους της πόλης: *«εγκατέλειψαν πάντες τας οικίας των και επλήρωσαν τας οδούς της πόλεως, φωτιζομένας υπό μόνον των φλογών της πυρκαϊάς. Η γενική αυτών κατεύθυνσις ήτο προς την Πούνταν και το Μερσινλί (...). Ο συνωστισμός εις τας οδούς ήτο τοιούτος, ώστε πλείσται όσαι οικογένειαι διεσπάσθησαν καθ' οδόν και δεν κατέστη πλέον δυνατόν να επανευρεθώσιν»*. Αλλά εκεί ο στρατός είχε αποφράξει όλες τις οδούς και τις διεξόδους και δεν επέτρεπε την έξοδον από την πυρπολημένη πόλη. Το πλήθος άπελπι στράφηκε προς την προκυμαία, όσοι δε, διά χρημάτων, κατόρθωσαν να διαπεράσουν τις πρώτες γραμμές, συναντούσαν λίγο πιο κάτω άλλους που τους ελήστευαν και τους εφόνευαν, άρπαζαν γυναίκες και νεαρές κοπέλες. *«Πολλοί των ατυχών τούτων (...) κατέφυγον εις το εκεί πλησίον ευρισκόμενον νεκροταφείον και ενεκλείσθησαν και εντός των τάφων ακόμη»*. Το πλήθος σε άθλια κατάσταση παρέμεινε εκεί επί τρεις ημέρες, την τετάρτη ήλθεν ένας αξιωματικός και διέταξε την εκκένωση της προκυμαίας. Το πλήθος οδηγήθηκε καθ' ομάδας σε παραπήγματα, τα οποία είχε κατασκευάσει ο ελληνικός στρατός. Επί της προκυμαίας απέμειναν μερικές εκατοντάδες ασθενών, αδυνάμων να μετακινηθούν. Αλλά και όσοι κατέφυγαν στα παραπήγματα αντιμετώπισαν αργότερα τα καταφθάνοντα διαρκώς στρατεύματα του Κεμάλ, που τους αφαιρούσαν ό,τι είχαν ακόμη δυνηθεί να διασώσουν. Στις ληστρικές αυτές επιχειρήσεις συμμετείχον και αξιωματικοί. Γι' αυτό άρχισαν να εγκαταλείπουν τα παραπήγματα καταφεύγοντες και πάλιν στην προκυμαία, που γέμισε και πάλιν από πλήθος, *«το οποίον έτεινε χείρας απέλπιδας προς τα ηγκυροβολημένα μακράν ξένα πλοία. Πολλοί μάλιστα ερρίπτοντο εις την θάλασσαν όπως φθάσωσι κολυμβώντες μέχρις αυτών, αλλ' εις μάτην, διότι όσοι δεν εφρονεύοντο υπό των πανταχού παρόντων Τούρκων, επνίγοντο εξαντλουμένων των δυνάμεών των»*. Το θέαμα της θαλάσσης με τα

εκατοντάδες λικνιζόμενα πτώματα, γυμνά και ενδεδυμένα, ακρωτηριασμένα, ιδίως των γυναικών, ήταν φρικτό...

Σκοπός της παρούσας εργασίας, πρώτιστος, είναι να ξυπνήσει *μνήμες*. Οι εθνικές επέτειοι (όπως αυτή των 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή) είναι *συμβολικοί μνημονικοί τόποι*, άρα συμβάλλουν στην αφύπνιση, τη διέγερση και την ενίσχυση της ταυτότητάς μας ως Ελλήνων. Μια επιστροφή στο παρελθόν όμως, όπως αυτή που επιχείρησα, επιτελεί πολλούς στόχους: Ενσυναισθητική μέθεξι σε ένα εθνικό δράμα, αλλά και ορθολογική επανεκτίμηση των ανθρώπινων πράξεων, με (ανα)στοχαστικές προβολές στο παρόν, για μια πιο σοφή πορεία προς το μέλλον. Πιο συγκεκριμένα: Θα μιλήσω και πάλι για την ανάγκη, αλλά και την αξία της ανθρωπιστικής Παιδείας· για τον φανατισμό και τις ολέθριες επιπτώσεις του στον ανθρώπινο βίο· για την ανάγκη της καταπολέμησής του, με μια ανθρωπιστική Εκπαίδευση, πέραν των εθνικών ιδεολογημάτων και των κατασκευασμένων ιστοριών· για μια Εκπαίδευση που θα δημιουργεί άτομα σκεπτόμενα, με αυτονομία συνείδησης. Για έναν πολιτισμό τελικά, που θα απεχθάνεται τη βαρβαρότητα, τον σκοταδισμό, τη βία. Οι λαοί Ελλάδας και Τουρκίας, «οι προαιώνιοι εχθροί», δεν έχουν να χωρίσουν κάτι... Ο φανατισμός (από ανιστόρητα «στοιχεία» στους κόλπους και των δύο χωρών) οδηγεί σε ένα δυσοίωνα μέλλον, με θύματα αθώους ανθρώπους, τουλάχιστον σαν αυτούς της Μικρασιατικής Καταστροφής ή της υποχρεωτικής Ανταλλαγής των Πληθυσμών του 1923...

Ακολουθεί το κείμενο της αναφοράς:

NAPLES, le 16/29 Σεπτεμβρίου 1922

Πρὸς
Τὸ ἐπὶ τῶν Ἑξωτερικῶν Ὑπουργεῖον,
Ἀθήνας

Ἀναφερόμενος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 513 καὶ ἀπὸ 13/26 τρέχοντος ἔγγραφόν μου, δι' οὗ διὰ βραχέων καὶ ἐπειγόντως ἀνήγγειλα τῷ Ὑπουργεῖῳ τὴν ἄφιξιν ἐνταῦθα ὑπερεκατὸν προσφύγων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, διὰ τοῦ ἐκ Σμύρνης ἐπαναπλεύσαντος, χωρὶς να προσεγγίσῃ εἰς ἑλληνικὸν λιμένα, ἰταλικοῦ ἀτμοπλοίου «Σουμάτρα», ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρᾶσχω ὑμῖν σήμερον τὰς ἀκολουθούσας συμπληρωματικὰς πληροφορίας.

Περὶ τῆς ἀφίξεως τῶν ἐν λόγῳ ἡμετέρων προσφύγων εἰδοποιήθη κατὰ τὰς πρώτας μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς παρελθοῦσης Δευτέρας (12/25 Σεπτεμβρίου), ἡμέρας καθ' ἣν κατέπλευσεν ἐνταῦθα τὸ ἀτμοπλοῖον «Σουμάτρα», παρὰ τινος τῶν ἐνταῦθα ἐγκατεστημένων Ἑλλήνων, ἐλθόντος ἰδίᾳ νὰ μοὶ ἀναγγείλῃ ὅτι εἰς πολλοὺς τῶν προσφύγων τούτων, στερουμένους διαβατηρίου, δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀποβίβασιν αἱ Ἀρχαὶ τοῦ λιμένος, καὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν ἐπέμβασίν μου. Ἐξακριβώσας τὸ πρᾶγμα, μετέβην εἰς τὴν Διεύθυνσιν τῆς Αστυνομίας καὶ ἐζήτησα ὅπως ἐπιτραπῇ ἡ ἀποβίβασις εἰς τοὺς ἐν λόγῳ πρόσφυγας ὑπ' εὐθύνην μου, λαβὼν δὲ τὴν υπόσχεσιν ὅτι θὰ ἐδίδοντο ἀμέσως αἱ δέουσαι διαταγαί, ἔσπευσα εἰς τὸ πλοῖον ὅπως καθησυχάσω αὐτοὺς καὶ τοῖς παρᾶσχῳ πᾶσαν ἀναγκαίαν βοήθειαν. Παρατεταγμένοι εἰς τὸ κατὰστροφμα μὲ ὑπεδέχθησαν μετὰ ζωηρῶν ἐπιφωνήσεων ἀνακουφίσεως τεσσαράκοντα περίπου ἄνδρες, γυναῖκες

καὶ παιδιά. Παρὰ τὸ τετραήμερον ταξίδιον, ἅπαντες εὐρίσκοντο εἰσέτι ὑπὸ τὸ κράτος ἀπεριγράπτου τρόμου, ὅστις εἰς τὴν ὅλως τυπικὴν καὶ πρόσκαιρον δυσχέρειαν τῆς ἀποβιβάσεών των, ἐνέπνεε τὰς πλέον ἀπαισιοδόξους ἐξηγήσεις. Ἐφαντάζοντο ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποπεμφθῶσιν ἐκ νέου εἰς Σμύρνην καὶ μοὶ ὡμολόγησαν σοβαρῶς ὅτι, ἂν τὸ πλοῖον των ἀπέπλεε χωρὶς νὰ ἀποβιβάσῃ αὐτούς, ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ ριφθῶσι πάντες εἰς τὴν θάλασσαν! Ἐδέησε νὰ τοῖς ὑπομνήσω, ὅπως καθησυχάσωσιν, ὅτι δὲν εὐρίσκοντο ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Κεμάλ, ἀλλὰ ἐν κράτει χριστιανικῷ καὶ πεπολιτισμένῳ, τὸ ὁποῖον θὰ τοῖς παρῆχε ἀσφαλῶς πᾶσαν φιλοξενίαν. Πράγματι δὲ μετ' ὀλίγον κατέφθασε ἡ ἄδεια ἀποβιβάσεώς των, ἀλλὰ ἐπεὶ ἦτο πλέον ἀργὰ καὶ τὸ σκότος ἐξηκολούθει νὰ ἐμποιῇ τρόμον εἰς τὰς τόσον δοκιμασθείσας ψυχὰς των, προετίμησαν νὰ ἀποβιβασθῶσιν ὅλοι ὁμοῦ τὴν ἐπομένην διανυκτερεύοντες ἀκόμη μίαν νύκτα εἰς τὸ πλοῖον ἀδεία τοῦ πλοιάρχου. Εὐχαρίστως ἀναφέρω ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὰς τρομακτικὰς περὶ τῶν δεινοπαθημάτων των ἀφηγήσεις αὐτῶν, ἐξεφράσθησαν ἅπαντες μετ' εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλάνθρωπον συμπεριφορὰν τοῦ ἐν λόγῳ πλοιάρχου, κ. Enrico Portunato, καὶ τῶν λοιπῶν ἀξίωματικῶν τοῦ πλοίου, ὡς καὶ ἐν γένει τῶν ἐν τῇ Σμύρνῃ Ἰταλῶν, εἰς οὓς ὤφειλον, ὡς ἔλεγον, τὴν διάσωσίν των. Ἦσαν πράγματι ὁ εἰρημένος πλοίαρχος ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀξίωματικοὶ τοῦ πλοίου μεθ' ὧν συνωμίλησα, ὑπὸ τὸ κράτος βαθυτάτης συγκινήσεως ἐξ ὧσιν εἶχον ἶδε διαδραματιζόμενα εἰς τὴν προκυμαίαν τῆς Σμύρνης, κατὰ τὴν ἐκεῖ βραχεῖαν παραμονὴν τοῦ πλοίου, καὶ ἠπόρουν ὅτι ὑπῆρχεν ἀκόμη τόση βαρβαρότης ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἀπὸ τῆς ἐπομένης ἤρχισαν προσερχόμενοι εἰς τὸ Προξενεῖον οἱ διὰ τῆς «Σουμάτρας» ἐλθόντες Ἕλληνες πρόσφυγες, τόσον οἱ ἀποβιβασθέντες δυνάμει προχεῖρων ἐγγράφων τῆς ἐν Σμύρνῃ Ἰταλικῆς Προξενικῆς Ἀρχῆς, ἐπεχόντων θέσιν διαβατηρίων, ὅσον καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες, στερούμενοι τοιούτων, ἀπεβιβάσθησαν τῇ μεσολαβήσῃ μου, ζητοῦντες ἅπαντες νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Ἑλλάδα. Πολλοὶ τούτων, ἀνήκοντες εἰς τὴν καλλιτέραν ἐμπορικὴν τάξιν τῆς Σμύρνης εἶχον δυνηθῇ νὰ ἀποκομίσωσιν ἄλλοι περισσότερα καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερα χρήματα, ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐστεροῦντο τῶν πάντων. Εἰς τούτους παρέσχον καὶ ἔχω παρᾶσχει πᾶσαν δυνατὴν περίθαλψιν καὶ τὰ μέσα τοῦ ταξιδίου διὰ τῶν ἰταλικῶν ἀτμοπλοίων, καθ' ὅσον οἱ πλόες τῶν ἐλληνικῶν ἀτμοπλοίων, συνεπεία τῆς ἐπιτάξεώς των, ἔχουσι διακοπῇ, ἡ δ' ἐνταῦθα περαιτέρω διαμονὴ των θ' ἀπέβαινεν λίαν πολυδάπανος. Σημειωτέον δὲ ὅτι, πλὴν τῶν διὰ τῆς «Σουμάτρας» ἐλθόντων προσφύγων, καταφθάνουσιν ἐνταῦθα ομάδες καὶ ἄλλων ἐλλήνων καὶ ἀρμενίων προσφύγων, στερουμένων ὡς ἐπὶ τῷ πολὺ τῶν πάντων, καταφυγόντων εἰς Ἰταλίαν διὰ τῶν διαφόρων ἰταλικῶν ἀτμοπλοίων καὶ αἰτουμένων παρὰ τοῦ Προξενείου περίθαλψιν καὶ τὴν εἰς Ἑλλάδα ἀποστολὴν των. Οὕτω ἀπὸ τετραμήρου παρελαύνει πρὸ ἐμοῦ ἡ μεγαλειτέρα ἀνθρωπίνῃ δυστυχία, πληροῦσα διὰ τῶν γόων τῆς τῷ Προξενεῖον. Ὑπάρχουσι γυναῖκες αἱ ὁποῖαι ἀπώλεσαν ἐν ἡ πλειότερα τέκνα των, ἄλλαι αἱ ὁποῖαι τοὺς συζύγους των, παιδιά τὰ ὁποῖα ἀπώλεσαν τοὺς γονεῖς των, ἄνδρες οἱ ὁποῖοι ἀπώλεσαν τὰς οἰκογενεῖας των. Καὶ ἀκόμη Κυρίαί αἱ ὁποῖαι κρύπτουσι τὴν γυναιότητά των μέσα εἰς ἕνα πλούσιον ἐπανωφόρι μὲ τὸ ὁποῖο νύκτωρ ἐγκατέλειψαν τὴν οἰκίαν των, ἄνθρωποι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀκόμη εὐτυχεῖς καὶ εὐκατάστατοι, οἱ ὁποῖοι τείνουσι σήμερον χεῖρα ἐπαίταδα, καὶ μεταξὺ αὐτῶν εἰς ὁ ὁποῖος [.....] χρήματα ἐσέκφθη νὰ ἐξαγάγῃ καὶ πωλήσῃ τοὺς χρυσοὺς ὁδόντας του!

Μολονότι ἐκ τῶν κατὰ χιλιάδας ἀποβιβαζομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα προσφύγων ἐκ Σμύρνης, τὸ Ὑπουργεῖον θὰ εἶναι ἐν πλήρει γνώσει τοῦ μεγέθους καὶ τῶν τραγικωτάτων λεπτομερειῶν τῆς ἐπελθούσης πρωτοφανοῦς καταστροφῆς, οὐχ ἦττον δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ συναρμολογήσω ἐνταῦθα ὅσα ἐν μέσῳ θρήνων καὶ λυγμῶν ἤκουσα ἐκ

στόματος τῶν ἐνταῦθα καταφυγόντων θυμάτων τῆς τουρκικῆς θηριωδίας – ὧν συνάπτω τῇ παρουσίᾳ πρόχειρον κατάλογον τῶν ὀνομάτων, ὅπως δώσω ἀμυδράν τινα εἰκόνα τῶν λεηλασιῶν, τῶν σφαγῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὀργίων τὰ ὁποῖα ἐπηκολούθησαν τὴν κατάληψιν τῆς δυσμοίρου πόλεως ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τοῦ Κεμάλ καὶ τὰ ὁποῖα ἐπεσφράγισε κατὰ τὸν τραγικώτερον τρόπον ἢ διὰ τοῦ πυρὸς πλήρης αὐτῆς καταστροφῆς.

Οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Σμύρνην τὴν 27ην Αὐγούστου (9ην Σεπτεμβρίου), ἡμέρα Σάββατον καὶ περὶ ὥραν δεκάτην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωΐας. Ἦσαν 400 περίπου ἰππεῖς ἐν ὄλῳ, ἐλεεινοὶ καὶ ρακενῶντοι, οἱ ὅποιοι ἐλθόντες ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Πούντας ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν προκυμαίαν, μὲ τὰ σπαθιά ὑψωμένα, φωνάζοντες εἰς τὸ φεῦγον πλῆθος «κορκαῖν» (μὴ φοβεῖσθε). Ὁ ἐπὶ κεφαλῇ αὐτῶν ἀξιωματικὸς ἐφώναζε τοῦτο ἑλληνιστί. Ἐν τούτοις, ὅταν ἐφθασαν παρὰ τὸ Τελωνεῖον οἱ ἰππεῖς οὗτοι, ἤρχισαν ἐκτρεπόμενοι εἰς βιαιοπραγίας ἐναντίον τοῦ πλῆθους, ἀπαιτοῦντες χρήματα καὶ ἀρπάζοντες πράγματα ἐκ τῶν ἐκεῖ συνεσωρευμένων ἀποσκευῶν τῶν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας προσφύγων. Ἡ λεηλασία αὕτη προσέλαβε γενικώτερον χαρακτῆρα ὅταν κατέφθασαν ἀπὸ τὸ Διοικητήριον πολλοὶ βασιβουζοῦκοι ἀναμεμιγμένοι μετὰ τακτικοῦ στρατοῦ.

Τὸ ἀπόγευμα ἤρχισαν ἀκούόμενοι πολλοὶ καὶ συνεχεῖς πυροβολισμοὶ ἀπὸ τὰς συνοικίας τῶν Ἀγίων Βουκόλου καὶ Πολυκάρπου, Ἀγίου Κωνσταντίνου, Σερβετάδικα, Δαραγάτσι, Μερσινλί, Ἀγίας Κυριακῆς κλπ., κειμένας τὰς μὲν δύο πρώτας παρὰ τὴν τουρκικὴν συνοικίαν τὰς δὲ λοιπὰς εἰς τὰς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τμήμα τῆς πόλεως. Οἱ πυροβολισμοὶ οὗτοι δὲν ἐρρίπτοντο εἰς τὸν ἀέρα. Βασιβουζοῦκοι καὶ τακτικὸς στρατὸς ἠνωμένοι ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἰδίως τῶν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ συγκεντρωθέντων εἰς Σμύρνην, οἵτινες εἶχον ἐγκατασταθῇ καθ' ὁμάδας εἰς ἐκκλησίας καὶ ἄλλα καταφύγια, καὶ ἄφ' οὗ ἐφόνευον μερικοὺς πρὸς ἐκφοβισμόν, ἐλήστευον ἀκολούθως πάντας. Οἱ περισσότεροι τοιοῦτοι ὁμαδικοὶ φόνοι καὶ λεηλασίαι ἐγένοντο εἰς Μερσινλί καὶ Ἀγίαν Κυριακὴν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἐπεκτεινομένη βαθμυδὸν καὶ εἰς τὰς κεντρικώτερας συνοικίας τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἔξω τῆς πόλεως εἶχον συγκεντρωθῇ πολλοὶ βασιβουζοῦκοι καὶ στρατιῶται καὶ καταλαβόντες ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν ὁδῶν ἐφόνευον καὶ ἐλήστευον τοὺς εἰς τὴν Σμύρνην ὁλονέν συρρέοντας πρόσφυγας τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἡ μεγαλειτέρα σφαγὴ ἐγένε παρὰ τὰς θέσεις Κιατίπογλου καὶ Μπουνάρμπασι.

Ἐκ παραλλήλου ἤρχισε καὶ ἡ διάρρηξις καὶ λεηλασία τῶν οἰκιῶν καὶ καταστημάτων τῆς Σμύρνης. Ἀμάξια καὶ ὑποζύγια μετέφερον διαρκῶς ἐμπορεύματα καὶ παντὸς εἶδους πράγματα εἰς τὴν τουρκικὴν συνοικίαν. Εἷς τινα καταστήματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ὁδοῦ καὶ τῆς παραλλήλου ἐποθετήθησαν σκοποὶ, ἀλλὰ δὲν ἐχρησίμευσαν οὗτοι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς ἄλλο τι παρὰ πρὸς ἐπισημοποίησιν τῆς λεηλασίας. Οἱ σκοποὶ οὗτοι, ἀνήκοντες εἰς τὸν τακτικὸν στρατόν, ἦσαν Τούρκοι ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, τόσον ἀμόρφωτοι καὶ τόσον ἀπολίτιστοι, ὥστε εἷς τούτων, ἀφαιρῶν τὸ λαμποκοποῦν ὀρολόγιον Ἑλληνὸς τιнос καταστηματάρχου, τὸν ἠρώτα συγχρόνως τί πρᾶγμα ἦτο καὶ εἰς τί ἐχρησίμευεν! Ἡ δ' ἐν μέσῃ ὁδῷ λεηλασία καὶ ληστεία κατέστη βαθμυδὸν τόσον γενική, ὥστε οὐδένα πλέον ἐξένιζε, καὶ ἐθεωρεῖτο τι τὸ φυσικώτερον τῶν πραγμάτων πᾶς Τούρκος νὰ ληστεύῃ πάντα χριστιανὸν ὃν ἤθελε συναντήσῃ. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς τουρκικῆς διανοητικότητος εἶναι ὅτι πολλοὶ τῶν οὕτω ληστευόντων Τούρκων ἀπῆλθον παρὰ τῶν θυμάτων τῶν νὰ τοῖς εἴπουν καὶ «χαλάλι» διὰ τὰ χρήματα τὰ ὁποῖα τοῖς εἶχον ἀφαιρέσει! Ἡ καθ' ὁδὸν δ' αὕτη ληστεία δὲν περιορίζετο μόνον εἰς χρήματα ἢ καὶ κοσμήματα, ἀλλὰ πολλάκις ἐπεξετείνετο καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐνδύματα καὶ ἰδίως

τὰ ὑποδήματα! τῶν λόγῳ ὑπερτάτης ἀνάγκης ἀποτολμούντων νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὰς ὁδοὺς χριστιανῶν.

Συγχρόνως ὁλόκληρον τὴν λειλατουμένην καὶ συγκλονιζομένην ἐκ τῶν πυροβολισμῶν πόλιν, περιήρχοντο ομάδες τακτικοῦ στρατοῦ μετὰ βασιβουζούκων ἀναζητούντων καὶ συλλαμβανόντων τοὺς ὑπολειφθέντας Ἕλληνας ἀξίωματικούς καὶ στρατιώτας, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ πάντα ἄλλον Ἕλληνα ἢ Ἀρμένιον ὃν ἔκριναν ὡς δυνάμενον λόγῳ τῆς ἡλικίας του, νὰ ἔχη στρατευθῇ. Τοὺς συλλαμβανομένους, μεταξὺ τῶν ὁποίων, ἐννοεῖται, δὲν ἔλειπον οὔτε παιδιὰ οὔτε γέροντες ἀνίκανοι διὰ πᾶσαν στράτευσιν, ὠδήγουν καθ' ομάδας εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Διοικητηρίου, τύπτοντες καὶ φονεύοντες πολλοὺς καθ' ὁδὸν καὶ ἀπογυμνόντες πάντας μέχρι καὶ τῶν ἐνδυμάτων των καὶ τῶν ὑποδημάτων των. Ἄλλοι δὲ βασιβουζούκοι καθ' ὁδὸν καὶ Τοῦρκοι ἐξερχόμενοι τῶν καταστημάτων των κατέφερον ἐπίσης ἐναντίον των ἰσχυρὰ κτυπήματα μὲ ρόπαλα καὶ μὲ πᾶν τὸ προστυχόν, ἰδίᾳ ὁσάκις διέκρινον λείψανα στολῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Οἱ ἰδόντες οὐδέποτε θὰ λησμονήσωσι τὰς πενθίμους ομάδας τῶν ἡμυγύμων καὶ αἱμοφύρτων ἐκείνων ἀνθρώπων τρεχόντων ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῶν συνοδευόντων αὐτοὺς στρατιωτῶν καὶ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου.

Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Διοικητηρίου τοὺς παρέτασσον κατὰ στοίχους καὶ τοὺς ὑπεχρέωναν νὰ γονατίζουν καὶ νὰ κραυγάζουν: «Ζήτω ὁ Μουσταφὰ Κεμάλ!», κτυπῶντες πάντοτε αὐτοὺς μὲ κοντάκια ὀπλων καὶ ξιφολόγχας. Αἰξίωματικοὶ δὲ περιερχόμενοι τὰς γραμμάς των ἐξηκρίβουν τὴν ἡλικίαν των ἐκ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς. Καὶ τοὺς μὲν κρινομένους ὡς ὑπερβάντας τὸ 45ον ἔτος τῆς ἡλικίας των ἔσυρον ἔξω τῶν γραμμῶν καὶ ἀπεδίωκον διὰ λακτισμάτων καὶ ἄλλων κτυπημάτων, οἱ δὲ λοιποὶ ἐθεωροῦντο ὡς αἰχμαλῶτοι καὶ δεινόμενοι ἀνὰ τέσσαρες ἀπήγοντο ἔξω τῆς πόλεως πρὸς ἄγνωστον διεύθυνσιν. Ὑπάρχει πληροφορία ἰσραηλίτου τινὸς ἐκ Μαγνησίας, ὅτι πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων τούτων μετεφέροντο ἐκεῖ, ὅπου οἱ πλεῖστοι ἐφονεύοντο ὑπὸ τοῦ φανατισμένου ὄχλου. Αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ θεάματα ἠνάγκασαν τὸν ἐν λόγῳ ἰσραηλίτην νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Μαγνησίαν καὶ μεταβῇ εἰς Σμύρνην ὅπως ἀναχωρήσῃ διὰ τινος τῶν ἐκεῖθεν ἀποπλεόντων ἀτμοπλοίων.

Τοῦ ἀναγγελθέντος μαρτυρίου καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑλλήνος Μητροπολίτου Σμύρνης καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συλληφθέντων δημογερόντων οὐδεὶς τῶν ἐνταῦθα προσφύγων ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς, ἀλλὰ πάντες ἤκουσαν ὅτι ὁ σεβαστὸς ἱεράρχης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συλληφθέντες παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως εἰς τὴν μανίαν τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου, ὅστις, ἀφ' οὗ τοὺς ἔσυρεν ἐπὶ ὄνων ἀνὰ τὴν τουρκικὴν συνοικίαν ἐν μέσῳ καγχασμῶν, ὕβρεων, ραβδισμῶν καὶ λιθοβολισμῶν, τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὸ ὄρος Πάγον, ὅπου, μετὰ πρόχειρον συμβούλιον στρατιωτικῶν, ἐτουφεκίσθησαν. Ἐνός ὑπήκοος διηγῆθαι σχετικῶς τὰς ἐξῆς λεπτομερείας: Ὁ προεδρεύσας τοῦ συμβουλίου Τοῦρκος ἀξίωματικὸς ἐστράφη πρὸς τὸν σεβαστὸν ἱεράρχην, ὄντα ἄνευ καλύμματος καὶ μὲ ἐσχισμένα τὰ ἱμάτια, καὶ τὸν ἠρώτησεν εἰρωνικῶς: «Ποῦ εἶναι αἱ τριακόσαι χιλιάδες Ἑλλήνων τοὺς ὁποίους θὰ μᾶς ἀντέτασες;». Μετ' ἄλλους δὲ τινας τοιούτους σαρकाσμοὺς τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ὁ ἀείμνηστος ἱεράρχης ἀπήντησεν ἀτάραχος: «Γνωρίζω ὅτι θὰ ἀποθάνω ἀφ' οὗ ἐγεννήθην. Φεισθῆτε ὅμως τοῦ ποιμνίου μου». Ὁ ἀξίωματικὸς τῷ κατέφερε τότε ἀμέσως δύο ἰσχυρὰ κτυπήματα διὰ τῆς σπάθης του εἰς τὸν ἀριστερὸν ὤμον καὶ ἔπειτα ἐπέταξε τὴν σπάθην μακρὰν ἀναφωνῶν: «Εὐόλυνα τὸ σπαθί μου μὲ τὸ αἷμά σου». Πάραυτα ἐπηκολούθησεν ὁ τουφεκισμός.

Αἱ αἵματηρότεραι ὅμως σκηναὶ τῆς τραγωδίας ἐξετυλίχθησαν ἐν τῇ ἁρμενικῇ συνοικίᾳ. Οἱ ἐκεῖ συγκεντρωθέντες ἁρμένιοι πρόσφυγες ἐκ Μενεμένης, Μαγνησίας καὶ

άλλων μερῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐξήτησαν καταφύγιον εἰς τὴν ἀρμενικὴν Μητρόπολιν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ ἐνεκλείσθησαν ἐντὸς τῶν ὑψηλῶν καὶ ἰσχυρῶν τοίχων τοῦ περιβόλου τῆς περὶ τὰς 4-5 χιλιάδας ἐξ αὐτῶν. Οἱ Τοῦρκοι περικυκλώσαντες τὴν Μητρόπολιν ἐξήτουν νὰ παραβιάσωσι τὴν θύραν, καλοῦντες αὐτοὺς εἰς παράδοσιν. Ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα παράθυρα τῆς ἐκκλησίας ἐνοπλοὶ τινες Ἀρμένιοι τοὺς ἀνεχαίτιζον ἀπειλοῦντες ὅτι θὰ πυροβολήσωσι κατ' αὐτῶν. Πλησιάσαντες Τοῦρκοι τινὲς ἀξιοματικοὶ τοῖς ἐδήλωσαν ὅτι δὲν εἶχον νὰ πάθωσι τίποτε, ἀλλὰ τοῦναντίον θὰ ὠδηγοῦντο εἰς ἄλλα μέρη ἀσφαλέστερα. Οἱ Ἀρμένιοι ὁμῶς ἐγνώριζον καλῶς τὴν τύχην ἣτις τοὺς ἀνέμενε καὶ δὲν παρεδίδοντο. Ἐνεφανίσθη τότε εἰς ἰταλὸς ἀξιοματικὸς τοῦ ναυτικοῦ καὶ ὑπεσχέθη αὐτοῖς ὅτι θὰ μετεφέροντο εἰς τὴν παραλίαν ὅπως ἐπιβι-βασθῶσι πλοίων. Πεισθεῖσαι οἰκογένεαί τινες ἤρχισαν νὰ ἐξέρχονται τῆς θύρας τοῦ περιβόλου τῆς Μητροπόλεως, ἀλλ' ἄμέσως οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον τοὺς ἄνδρας καὶ τοὺς ἀπεχώρισαν τῶν οἰκογενειῶν των ἀπάγοντες αὐτοὺς πρὸς ἄγνωστον διεύθυνσιν. Ἡ θύρα ἐπανεκλείσθη καὶ ἡ πολιορκία ἐπανελήφθη στενοτέρα. Οἱ Ἀρμένιοι ἤρχισαν τότε κρούοντες πενθίμως τοὺς κώδωνας τῆς Μητροπόλεως ἐπικαλούμενοι τὴν ἐξ "Υ-ψους βοήθειαν. Τὴν ἐσπέραν τῆς Κυριακῆς, ἡ κατ' ἄλλους τῆς Δευτέρας, οἱ Τοῦρκοι ἔ-καμον ἀποφασιστικὴν ἔφοδον καὶ θραύσαντες τὴν θύραν εἰσώρμησαν εἰς τὸν περίβολον τῆς Μητροπόλεως. Ἦκούσθησαν τρεῖς ἰσχυροὶ κρότοι χειροβομβίδων, τοὺς ὁποῖ-ους ἐπηκολούθησε τρομερὸς καὶ συνεχὴς πυροβολισμός, ὅστις ὁμῶς δὲν ἴσχυε νὰ κα-ταπνίξῃ τὰς ἀπέλπιδας κραυγὰς καὶ τοὺς ὀλολυγμοὺς ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδιῶν φονευομένων ὁμαδόν. Τὸ πανδαιμόνιον τοῦτο διήρκεσε περὶ τὰ εἴκοσι περίπου λεπτά, μεθ' ὃ τὸ πᾶν ἐσιώπησεν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἡ σφαγὴ ἐπεξετάθη εἴτα εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀρμενικὴν συνοικίαν, κατοικουμένην τόσον ὑπὸ Ἀρμενίων ὅσον καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων ἀναμίξ. Τμήματα στρατοῦ καὶ βασιβουζούκων κατελάμβανον τὰ δύο ἄκρα ἐκάστης ὁδοῦ καὶ προχωροῦντα κατέσφαζον τοὺς ἐντὸς αὐτοῖς κατοικοῦντας. Ὅσοι διέφυγον – ἐν οἷς καὶ μία ἑλληνὶς ράπτρια – διηγοῦντο ὅτι ἐπάτησαν ἐπὶ σωρείας πτωμάτων.

Τὴν σφαγὴν καὶ τὰς λεηλασίας ἤλθε τέλος νὰ συμπληρώσῃ ἡ περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς Τετάρτης ἐκραγεῖσα πυρκαϊὰ τῆς πόλεως, ἣτις καὶ αὕτη ὑπῆρξεν ἔργον τῶν Τούρκων καὶ μόνον τῶν Τούρκων. Τὴν τηλεγραφηθεῖσαν εἰδήσιν ὅτι τὸ πῦρ ἐτέθη ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων ἡ καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἐθεώρησα ἐξ ἀρχῆς ὡς μία ψευδὴ ὅσον καὶ ἡλιθίαν ἀπολογίαν τῆς τουρκικῆς προπαγάνδας πρὸς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, δεδομένου ὅτι ἡ πυρκαϊὰ ἐξερράγη τέσσαρας ὅλας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν εἴσοδον εἰς αὐτὴν τοῦ τουρκικοῦ μετ' ἀτάκτων στοιχείων καὶ ὅτι τόσον οἱ Ἀρμένιοι ὅσον καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς πόλεως δὲν ἠδύναντο φυσικὰ νὰ θέσωσι πῦρ εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν οἰκίας καὶ περιουσίας καὶ ἀποτελειώσουν οὕτω τὴν καταστροφὴν των. Ἐξ ὅσων δὲ ὁμοφώνως μοι ἀφηγήθησαν οἱ ἐνταῦθα καταφυγόντες πρόσφυγες περὶ τῆς ἐνάρξεως καὶ προόδου τῆς πυρκαϊᾶς οὐδεμία δύναται νὰ προκύψῃ ἀμφιβολία ὅτι τὸ πῦρ ἐτέθη ἐσκεμμένως καὶ διεδόθη ἐπιτηδεῖως ὑπὸ τῶν Τούρκων πρὸς ὀλοκληρωτικὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως, ἐξαιρέσει φυσικὰ τῆς τουρκικῆς συνοικίας, καὶ μετὰ τὸν ἐξῆς διπλοῦν ἀπώτερον σκοπόν: τοῦτο μὲν ὅπως συγκαλυφθῶσι τὰ ἔχνη τῆς γενομένης λεηλασίας καὶ τῆς σφαγῆς τῶν κατοίκων, ἃν καὶ εἴχε ληφθῇ πρόνοια ὥστε τὰ πτώματα νὰ μεταφέρονται ἀμέσως ἔξω τῆς πόλεως, τοῦτο δὲ ὅπως ἐξυπηρετηθῇ κατὰ τὸν ἀποτελεσματικώτερον καὶ ταχύτερον τρόπον τὸ ἐθνικὸν τουρκικὸν πρόγραμμα τοῦ ἐκτουρκισμοῦ τῶν ὀθωμανικῶν χωριῶν, διὰ τῆς ἐκλείψεως καὶ τῆς «ἀπίστου Σμύρνης».

Καὶ πρῶτον τὸ πῦρ ἐτέθη εἰς τὸ πρὸς τὴν τουρκικὴν συνοικίαν νότιον ὄριον τῆς Ἀρμενικῆς συνοικίας, οὐχὶ μακρὰν τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Κασσαμπᾶ, οὕτως

ὥστε, πνέοντος τοῦ νοτίου ἀνέμου, ἡ μὲν τουρκικὴ συνοικία καὶ πᾶσα ἡ ἐν αὐτῇ συσσωρευθεῖσα λεία τῶν λεηλασιῶν, νὰ παραμείνωσιν ἀνέπαφοι, ἡ δὲ λοιπὴ πόλις νὰ γίνῃ παρανάλωμα τοῦ πυρός. Διὸ καὶ ὅταν περὶ ὥραν ὀν καὶ ἡμίσειαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας Τετάρτης ὁ ἄνεμος μετεβλήθῃ εἰς νοτιοανατολικὸν καὶ αἱ φλόγες, στραφεῖσαι πρὸς τὴν θάλασσαν, κατέδειξαν ὅτι θὰ περιορίζοντο νὰ καύσωσι μόνον μίαν λωρίδα τῆς πόλεως, ἐτέθη πῦρ εἰς τὰς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ἄκρας τῆς πόλεως. Οὕτω περὶ ὥραν 7ην καὶ ἡμίσειαν ἐνεφανίσθη νέα ἐστία πυρός ἐν τῇ ἑλληνικῇ συνοικίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, καὶ μετὰ μίαν ὥραν ἄλλη παρὰ τὸ νέον μέγαρον τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς. Αἱ φλόγες ἐξορμούσαι ἤδη ἐκ τῶν δύο τούτων σημείων τοῦ ἐσωτερικοῦ μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν θάλασσαν ἠπέλουν καὶ πάλιν νὰ κατακαύσωσιν ὁλόκληρον τὴν πόλιν. Ἀλλ' οὔτε καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη ἄρκετόν, καὶ πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς καταστροφῆς, ἤρχισε νὰ τίθεται πῦρ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα καὶ ἰδίᾳ εἰς ἐκεῖνα ὧν ἐφαίνετο ὅτι θὰ ἐφείδετο ἡ πυρκαϊά. Τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον τὴν πρώτην νύκτα τῆς πυρκαϊᾶς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπομένους ἡμέρας, ὅτε ἐτέθη πῦρ εἰς ἑλληνικὰ καὶ ἀρμενικὰ οἰκήματα καὶ καταστήματα, ἅτινα εἶχεν ἀφήσει ἀνέπαφα ἡ διελθοῦσα μεγάλη πυρκαϊά.

Ἀφ' ἐτέρου προκύπτει ἀναμφισβήτητον ὅτι διὰ τὴν πυρκαϊὰν ἐγένετο σχεδὸν ἀποκλειστικὴ χρῆσις ἐκρηκτικῶν καὶ εὐφλέκτων ὑλῶν, τὰς ὁποίας δὲν εἶχον λόγον νὰ κατέχουν οἱ Ἕλληνες ἢ οἱ Ἀρμένιοι κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἂν κατεῖχον δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ τὰς χρησιμοποιήσωσιν, ἔστω καὶ ἂν ἤθελον, εἰς τοιαύτην κλίμακα καὶ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον. Ἐκάστη νέα ἔκρηξις πυρός συνωδεύετο πράγματι ὑπὸ τρομεροῦ κρότου, ἀμέσως δὲ ὑποῦντο ὀρμητικῶς φλόγες τεράστιαι. Ἡ χρησιμοποίησις ἐκρηκτικῶν ὑλῶν πιστοποιεῖται ἀκόμη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλῶν χριστιανικῶν οἰκιῶν, καίτοι γνωστῶν ὡς ἰσχυρῶς ἐκτισμένων, οὐδὲ εἰς τοῖχος δὲν ἀπέμεινεν ὄρθιος, διότι προφανῶς ἀνετινάχθησαν, ἐνῶ ἂν ἐκαίοντο ἀπλῶς οἱ τοῖχοι των, φυσικὰ θὰ διεσφύζοντο καὶ αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον. Δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῇ τις ὅτι ἡ ἀνατίναξις τῶν οἰκιῶν τούτων ἐγένετο ὑπὸ πυροσβεστῶν πρὸς περιορισμὸν τοῦ πυρός, διότι [...] εὐρίσκονται ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου, λόγῳ μεσολαβοῦντος κενοῦ χώρου, ὥφειλε νὰ σταματήσῃ ἡ πυρκαϊά, ἄλλως τε ἔγινε πασίγνωστον ὅτι οἱ Τούρκοι πυροσβέσται ἀπὸ τῶν πρώτων ὥρῶν τῆς πυρκαϊᾶς ἐσταύρωσαν τὰς χεῖρας προφασιζόμενοι ἀδυναμίαν, ἐτηλεγραφηθὴ μάλιστα τοιαύτη τις εἰδησις καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τέλος, ἐν τῇ διασωθείσῃ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, ἀπέμειναν τὰ ἴχνη ἐκρήξεως ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου, τὸ ὅποῖον εἶναι κατεθραυσμένον, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων, ἀποδεικνύει δὲ τοῦτο τρανῶς οὐ μόνον ὅτι ἡ πυρκαϊά τῆς πόλεως συνετελέσθη δι' ἐκρηκτικῶν ὑλῶν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ὅτι εἶναι αὕτη ἔργον τῶν Τούρκων, διότι χριστιανοὶ δὲν θὰ ἐπεχείρουν ποτὲ νὰ ἀνατινάξωσι καὶ πυρπολήσωσι μίαν ἐκκλησίαν. Πάντα τὰ ἀνωτέρω μοὶ ἐβεβαίωσεν Ἕλλην πρόσφυζ' ὑποχρεωθείς νὰ διασχίσῃ τὴν καθεῖσαν πόλιν. Ἄλλοι δ' ἐπὶ πλέον μαρτυροῦσιν ὅτι εἶδον ὁμάδας Τούρκων διαρρηγνύοντας τὰς θύρας ἢ τὰ χαμηλὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν καὶ ρίπτοντας ἐντὸς εἰδός τι φουσιγίων τὰ ὁποῖα ἤναπτον καὶ μετέδιδον τὸ πῦρ. Ἄλλοι δὲ διηγοῦνται ὅτι εἶδον Τούρκους νὰ ἐκσφενδονίζωσι κατὰ τῶν οἰκιῶν σφαίρας ἐκ μίγματός τινος χρώματος ξανθοῦ, αἵτανες ἐκόλλων ὅπου ἔπιπτον καὶ ἀνεφλέγοντο μετὰ κρότου. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, μοὶ εἶπον ἰδίᾳ, ἐτέθη τὸ πῦρ εἰς μίαν Pension κειμένην ἐν τῇ συνοικίᾳ Φασουλᾶ, ὅπισθεν τοῦ Ἰταλικοῦ Σχολείου, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατῴκουν ἰδίᾳ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, τοὺς ὁποίους μάλιστα ἐπιχειροῦντας νὰ φύγουν διὰ τῆς θύρας ἢ τῶν παραθύρων ἐφυροβόλουν καὶ ἐφόνεον οἱ ἐν τῇ ὁδῷ Τούρκοι.

Πάντα ταῦτα, φρονῶ, οὐδεμίαν δύνανται νὰ καταλίπωσιν ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ πυρκαϊά τῆς Σμύρνης εἶναι ἀποκλειστικὸν ἔργον τῶν Τούρκων, χρησιμοποιοῦσάντων πρὸς

τοῦτο διαφόρους εὐφλέκτους καὶ ἐκρηκτικὰς ὕλας ἃς ἔφερον μεθ' αὐτῶν, εἴτε καὶ εἴχον ἐναποθηκευμένας εἰς τὰς ἐν Σμύρνη τουρκικὰς οἰκίας, τοῦθ' ὅπερ λίαν πιθανόν, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς πρὸς τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον ἀνεκτικότητος τοῦ Ἑλλήνου Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ. Μία τοιαύτη ἀνακάλυψις ἐγένετο ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς Ἑλληνικῆς διοικήσεως.

Ἐλθωμεν τώρα νὰ ἴδωμεν τὰς περιπετείας τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς πυρπολουμένης πόλεως. Οὗτοι ἀντιληφθέντες τὴν ἐσπέραν τῆς Τετάρτης, ἥτοι τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἤρχισεν ἡ πυρκαϊά, ὅτι ὁλόκληρος ἡ πόλις θὰ ἐγίνετο παρανάλωμα τοῦ πυρός, ἐγκατέλειψαν πάντες τὰς οἰκίας των καὶ ἐπλήρωσαν τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, φωτιζόμενας ὑπὸ μόνον τῶν φλογῶν τῆς πυρκαϊᾶς. Ἡ γενικὴ αὐτῶν κατεύθυνσις ἦτο πρὸς τὴν Πούνταν καὶ τὸ Μερσινλί, ὅπου ἤλπιζον νὰ διασωθῶσιν. Ὁ συνωστισμὸς εἰς τὰς ὁδοὺς ἦτο τοιοῦτος, ὥστε πλείσται ὅσαι οἰκογένειαι διεσπάρσθησαν καθ' ὁδὸν καὶ δὲν κατέστη πλέον δυνατόν νὰ ἐπανευρεθῶσιν. Πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα καταφυγόντων προσφύγων ἀπώλεσαν μέλη τῆς οἰκογενείας των κατὰ τὸν συνωστισμὸν τῆς φρικτῆς ἐκείνης ἐσπέρας. Καθ' ὁδὸν δὲ Τούρκοι εἰσχωροῦντες εἰς τὸ πλῆθος ἐλήστευον ὅσους ἠδύνατο.

Ἀλλ' ἡ μεγαλειτέρα ἀπογοήτευσίς τοὺς ἀνέμενεν εἰς τὴν Πούνταν. Ἐκεῖ τακτικὸς στρατὸς εἶχεν ἀποφράξει ὅλας τὰς ὁδοὺς καὶ δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐκ τῆς πυρπολουμένης πόλεως ἔξοδον. Τὸ πλῆθος ἄπελλι ἐστρέφετο τότε πρὸς τὴν προκυμαίαν, ὅσοι δέ, διὰ χρημάτων, κατῶρθουν νὰ διαπεράσωσι τὰς τουρκικὰς γραμμάς, μετενόων οἰκτρῶς, διότι ὀλίγον ἀπωτέρω ἀνέμενον ἄλλοι Τούρκοι οἵτινες τοὺς ἐφόνευον καὶ τοὺς ἐλήστευον, ἀνῆρχον δὲ καὶ νεάνιδας καὶ νεαρὰς γυναῖκας. Πολλοὶ τῶν ἀτυχῶν τούτων ὅπως διασωθῶσι κατέφυγον εἰς τὸ ἐκεῖ πλησίον εὐρισκόμενον νεκροταφεῖον καὶ ἐνεκλεισθῆσαν καὶ ἐντὸς τῶν τάφων ἀκόμη. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὴν ἐπομένην τοὺς ἀνεῖδρον τούρκοι στρατιῶται καὶ ἤρχισαν νὰ τοὺς φονεύωσι καὶ νὰ τοὺς ληστεύωσιν. Διὸ καὶ ἠναγκάσθησαν ὅσοι διεσώθησαν νὰ φύγωσιν ἐκ νέου καὶ νὰ συνενωθῶσι μετὰ τὸν συνωθούμενον πλῆθος εἰς τὸ πρὸς τὴν Πούνταν τμήμα τῆς προκυμαίας, ὅπερ εὐρίσκετο μακρὰν ἀκόμη τοῦ πυρός.

Τὸ μέγα τοῦτο πλῆθος, πεινοῦν καὶ διψοῦν, παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, μέχρις ὅτου κατέπαυσεν ἐντελῶς ἡ πυρκαϊά. Καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς του ἐκεῖ, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν νύκτα, ὁμάδες Τούρκων ἐπέπιπτον ἐναντίον του, ὡς δαίμονες τῆς κολάσεως, ἐλήστευον ὅσους ἠδύνατο, ἀπῆγον τοὺς ἔχοντας στρατευσίμον ἡλικίαν, καὶ ἀκόμη νεάνιδας καὶ νεαρὰς γυναῖκας. Εἷς διαρκῆς καὶ ἀπέραντος ὁλοφυρμὸς ὑποῦτο ἐκ τοῦ πλήθους ἐκείνου ἡμέραν καὶ νύκτα, ἐπιτεινόμενος ὅταν καὶ ὅπου ἐσημειοῦτο ἐπιδρομὴ τις Τούρκων ἐναντίον αὐτοῦ. Πολλοὶ ἐπιπτον εἰς τὴν θάλασσαν εἴτε ἐκ τοῦ συνωστισμοῦ, εἴτε ἵνα ἐκφύγωσι τῶν χειρῶν τῶν διωκτῶν των, οἵτινες τότε τοὺς ἐπυροβόλουν καὶ τοὺς ἐφόνευον ἐντὸς τοῦ ὕδατος.

Τὴν τετάρτην ἡμέραν, ἤλθεν εἰς ἀξίωματικὸς ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν καὶ διέταξε τὴν ἐκκένωσιν τῆς προκυμαίας ὑπὸ τοῦ πλήθους, τὸ ὅποῖον ὠδηγήθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καθ' ὁμάδας ἐκ πεντακοσίων καὶ πλέον προσώπων εἰς τὰ παρὰ τὸ Δαραγάτσι παραπήγματα ἅτινα εἶχε κατασκευάσει ὁ ἑλληνικὸς στρατός, τὰς ἀποθήκας τοῦ σιδηρομικροῦ σταθμοῦ Πούντας, τὰ παραπήγματα Μπαλτσόβα καὶ ἄλλα καταλύματα. Ἐπὶ τῆς προκυμαίας ἀπέμειναν μόνον μερικά ἐκατοντάδες ἀσθενῶν μὴ δυναμένων νὰ μετακινηθῶσιν, ψυχorroαγούντων καὶ νεκρῶν, ἰδίᾳ δὲ πτώματα μικρῶν παιδιῶν. Ἀλλ' οἱ εἰς τὰ διάφορα ἀνωτέρω καταλύματα διαμοιρασθέντες ἀτυχεῖς Ἕλληνες καὶ ἀρμένιοι κάτοικοι τῆς Σμύρνης δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἴδωσι λήγοντα τὰ δεινὰ των, καθ' ὅσον τὰ ὁλονὲν ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου καταφθάνοντα στρατεύματα τοῦ Κεμάλ, λυσοῦντα, διότι

ἐφθανον πολὺ ἀργὰ πρὸς λεηλασίαν τῆς πόλεως, ἐπέπιπτον κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἀπεγύμνωνον πλέον ὀριστικῶς παντὸς ὅ,τι εἶχον ἀκόμη δυνηθῇ νὰ διασώσωσιν. Εἰς τὰς ληστρικὰς ταύτας ἐπιχειρήσεις συμμετεῖχον καὶ ἀξιώματικοὶ ἀκόμη, ἀλλ' ἐτήρουν ὀπωδῆποτε τὰ προσχήματα. Οὕτω ἀξιώματικός τις, ἰσχυρισθεὶς ὅτι τῷ ἐκλάπη ἡ βαλίτσα του παρ' ὁμάδος τινὸς Σμυρنيωτῶν ἐγκεκλεισμένων εἰς μίαν ἀποθήκην τῆς Brasserie Aidin, ἠπεύλησεν αὐτοὺς διὰ τοῦ περιστρώφου ὅπως τὸν ἀποζημιώσωσι καὶ ἐπέτυχε ἀποζημιώσιν 1600 λιρῶν ὁθωμανικῶν συλλεγεῖσαν δι' ἑράνου. Ὁ ἀξιώματικὸς οὐχ ἦττον οὗτος, τῇ παρακλήσει τῶν ἐν λόγῳ Σμυρنيωτῶν, ἀφῆκε τρεῖς στρατιώτας νὰ τοὺς ὑπερασπίζωνται, καὶ τοιοιτοτρόπως ἀπηλλάγησαν οὗτοι ἄλλων ληστρικῶν ἐπιθέσεων ἀντὶ 150 ὁθωμανικῶν λιρῶν ἃς ἔδιδον εἰς τοὺς ἐν λόγῳ τρεῖς στρατιώτας καθ' ἑκάστην. Ἀλλ' οἱ εἰς ἄλλα καταλύματα παραμένοντες, ληστευόμενοι πάντοτε καὶ φονευόμενοι ἀκόμη ὑπὸ τῶν ἀενάως καταφθανόντων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ στρατιωτῶν, ἤρχισαν ἐγκαταλείποντες αὐτὰ καὶ καταφεύγοντες καὶ πάλιν εἰς τὴν προκουμαίαν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ ἐπιβιασθῶσι τινὸς τῶν ἀποπλεόντων πλοίων καὶ διασωθῶσιν οὕτως ὀριστικῶς. Οὕτω ἐπληρώθη καὶ πάλιν ἡ προκουμαία ἀπὸ τὸ οἶκτρον ἐκεῖνο πλη-θος, τὸ ὅποῖον ἔτεινε χεῖρας ἀπέλπιδας πρὸς τὰ ἡγκυροβολημένα μακρὰν ζένα πλοῖα. Πολλοὶ μάλιστα ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν ὅπως φθάσωσι κολυμβῶντες μέχρις αὐτῶν, ἀλλ' εἰς μάτην, διότι ὅσοι δὲν ἐφρονέοντο ὑπὸ τῶν πανταχοῦ παρόντων Τούρκων, ἐπνίγοντο ἐξαντλουμένων τῶν δυνάμεων των.

Φρικτὸν θέαμα παρεῖχεν ἡ πρὸ τῆς προκουμαίας ἐκείνης θάλασσα. Ἐκατοντάδες πολλὰι πτωμάτων ἐλικνίζοντο ἐπ' αὐτῆς. Τὰ πτώματα ταῦτα ἄλλα ἦσαν ἐνδεδυμένα καὶ ἄλλα γυμνά, ἰδίᾳ τὰ τῶν γυναικῶν, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ ἀκρωτηριασμένα. Φρικτὸν ἦτο ἡ θέα ἐνὸς πτώματος γυναικὸς μὲ τὸν ἓνα μαστὸν κεκομμένον. Παρέκει ἐπέπλεον μερικὰ πτώματα μικρῶν παιδιῶν, ἐξ ὧν τινὰ ἐφόρουσαν ἀκόμη τοὺς ψαθίνους παιδικούς πέλους των. Καὶ εἰς τὸ μέσον ὅλης αὐτῆς τῆς φρίκης ἐπέπλεον ὄρθιον, ἄγνωστον πῶς, καὶ βυθισμένον μόνον μέχρι τῆς ὀσφύος, πτῶμα ἀνδρός, φέρον στολὴν καὶ πηλίκιον ἑλληνος στρατιώτου, ἔχον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὀρθανοίκοιτους καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα δεμένην κατὰ τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι χαιρετᾷ στρατιωτικῶς. Ὁμὰς Τούρκων βλέπουσα τὸ οἶκτρον αὐτὸ πτῶμα ταλαντευόμενον ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἐκάγχαζε κτηνωδῶς ἐπὶ τῆς προκουμαίας.

Ἰδοὺ ἡ τελευταία εἰκὼν ἣν εἶδον ἐν Σμύρνῃ τὰ κατάπληκτα ὄμματα τῶν ἐνταῦθα καταφυγόντων προσφύγων, οἵτινες ἀκόμη, πλην τῆς καταστροφῆς τῆς πολυανθρώπου καὶ ἀκμαζούσης πόλεώς των, ἐν ἧ καὶ ἀρκετοὶ ξένοι, Ἀγγλοὶ, Γάλλοι, Ἰταλοὶ καὶ ἄλλοι, ἀπώλοντο μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀρμενίων, μοὶ ἀνήγγειλαν καὶ τὴν πυρπόλησιν καὶ καταστροφὴν τῶν ἐγγὺς κειμένων δύο μεγάλων ἑλληνικῶν κοινοπόλεων, τοῦ Σεβδίκιοι μὲ τὰς 20 ἢ 25 χιλιάδας κατοίκους του, καὶ τῆς Κουκουλίτσας, μὲ ἄλλας 7-10 χιλιάδας κατοίκων.

Ἀναφέρω ὡς ἀνωτέρω κατὰ τὸ καθήκον ὅσα ἐκ στόματος τῶν ἐν λόγῳ προσφύγων ἤκουσα, κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἀποδώσω αὐτὰ πιστῶς καὶ ἀκριβῶς, ἐξοβελίσας πᾶσαν πληροφορίαν ἣν ὑποπτεύθην ὡς ὑπερβολικὴν, παρ' ὅλην τὴν συνέχουσάν με ἀγανάκτησιν διὰ τὴν περιγραφεῖσάν μοι τοσαύτην βαρβαρότητα.

Φαίνεται δυστυχῶς βέβαιον ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωάμεθ τοῦ Κατακτητοῦ οὐδὲ βῆμα ἔκαμε πρὸς τὸν ἐγγὺς ἱστάμενον πολιτισμὸν ἡ λυμαιομένη ἀπὸ τόσων αἰώνων τὴν ἐγγὺς Ἀνατολὴν βάρβαρος ἀσιατικὴ φυλὴ. Οἱ Τούρκοι τοῦ Ἐμβέρ καὶ τοῦ Κεμάλ εἶναι ἴδιοι καὶ ἀπαράλλακτοι μὲ τοὺς Τούρκους τοῦ Βαγιαζήτ καὶ τῶν λοιπῶν παλαιῶν αἰμοχαρῶν Σουλτάνων, οἱ ὅποιοι τοσάκις ἀπεδεκάτισαν διὰ σφαγῶν τὸ ἡμέτερον ἔθνος καὶ ἐν γένει τοὺς ἀτυχεῖς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ἄν ὑπάρχῃ

διαφορά τις, αὕτη εἶναι εἰς βάρος τῶν Τούρκων τοῦ Ἐμβερ καὶ τοῦ Κεμάλ, οἱ ὅποιοι, πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ περιφήμου νεοτουρκικοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος τοῦ ἐκτουρκισμού τῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν, εἰς τὸ ὅποιον ἀπετέλουν ἐμπόδιον αἱ χριστιανικαὶ μειονότητες μὲ τὰς ἐγγυήσεις των, κατώρθωσαν, κατὰ τὸ διάστημα τῆς τελευταίας δεκαετίας, νὰ κατασφάξουν δύο ὅλα ἑκατομμύρια Ἀρμενίων καὶ Ἑλλήνων. Καὶ ἄλλοτε μὲν τουρκικαὶ σφαγαὶ καὶ λοιπαὶ ὠμότητες, τουλάχιστον ἐφ' ὅσον ἐγίνοντο ἀρκούντως γνωσταί, ἐξήγειρον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν συνείδησιν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης καὶ προεκάλουν τὴν ὑπὲρ τῶν σφαζομένων χριστιανῶν ἐπέμβασίν της, ἐνῶ σήμερον εὕρισκόμεθα πρὸ ἐνὸς τύπου κεκηρυγμένου ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ Κεμάλ καὶ μῆς κοινῆς γνώμης τὴν ὁποίαν συγκινεῖ περισσότερον μία ἡττα τοῦ πυγμάχου Carpentier παρὰ ἡ ἡττα καὶ καταστροφὴ τοῦ ἔθνους ἐκείνου, τὸ ὅποιον δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν νὰ χύνη τὸ αἷμα του ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰς ἀτελευτήτους ἐπιδρομάς τῶν ἀγρίων ὀρδῶν ἃς ἐκπέμπει κατ' αὐτῆς ἡ βάρβαρος Ἀσία.

Εὐπειθέστατος

ὁ Γενικὸς Πρόξενος

ὑπογραφή

ΣΥΝΗΜΜΕΝΟΝ Εἰς τὴν ΥΠ' ΑΡΙΘ. 515

ΤΗΣ 16/29 ΣΕΠΤ. 1922 ΕΚΘΕΣΙΝ

ΤΟΥ ΕΝ ΝΕΑΠΟΛΕΙ ΕΛΛ. ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΥ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟ ΤΟΥ ΕΝ ΝΕΑΠΟΛΕΙ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΥ
ΕΜΦΑΝΙΣΘΕΝΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΑΡΜΕΝΙΩΝ
ΕΚ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΕΣ

1. Γεώργιος Χριστόδουλος. 2. Θαλεία Χριστοδούλου. 3. Ἑλλη Χριστοδούλου. 4. Σοφία Χριστοδούλου. 5. Ἀθανάσιος Χριστόδουλος. 6. Ἰωάννης Χριστόδουλος. 7. Νικόλαος Χριστόδουλος. 8. Ἰφιγένεια Ψαροπούλου. 9. Ἰωάννης Ν. Ψαρόπουλος. 10. Φίλιππος Ψαρόπουλος. 11. Ἐλευθέριος Ψαρόπουλος. 12. Μαρίτσα Ψαροπούλου. 13. Εὐμορφία Ἰωάννου. 14. Γεώργιος Ψαρόπουλος. 15. Μαρία Ψαροπούλου. 16. Σοφία Ψαροπούλου. 17. Ἰωάννης Γ. Ψαρόπουλος. 18. Χαράλαμπος Ψαρόπουλος. 19. Ἐμμανουὴλ Τρακασόπουλος. 20. Νικόλαος Ἐμμανουήλ. 21. Εἰρήνη Ἐμμανουήλ. 22. Μιχαήλ Ἀναστασόπουλος. 23. Ἀθανάσιος Ἀντωνόπουλος. 24. Παναγιώτης Ἀδαμόπουλος. 25. Ἑλένη Ἀδαμοπούλου. 26. Μιχαὴλ Λοράνδος. 27. Βικτωρία Ξενάκη. 28. Κωνσταντῖνος Κυριαζῆς. 29. Γρηγόριος Γρηγοριάδης. 30. Πρόδρομος Μαστινέλλης. 31. Βασίλειος Πετρίδης. 32. Εὐάγγελος Μαρσέλος. 33. Λαμιανὸς Ἀζαρής. 34. Εὐάγγελος Μαργιῶρος. 35. Πέτρος Σκῶρδος. 36. Νικόλαος Ζαχαρίου. 37. Νικόλαος Παπαστεφάνου. 38. Χρυσάνθη Παπαστεφάνου. 39. Ὀμηρος Παπαστεφάνου. 40. Ἡρὼ Παπαστεφάνου. 41. Δημήτριος Καλλίδης. 42. Θεανὼ Καλλίδη. 43. Αἰκατερίνη Καλλίδη. 44. Ἰωάννης Παλαιόπουλος. 45. Νικόλαος Κατσέλης. 46. Ἐλεωνόρα Κατσέλη. 47. Ἀησίλαος Κατσέλης. 48. Ἀλφρέδος Καρμανιόλος. 49. Αἰκατερίνη Καρμανιόλου. 50. Δήμητρα Καρμανιόλου. 51. Δημήτριος Ζαρακάκης. 52. Μαρία Ζαρακάκη. 53. Τάσσος Ζαρακάκης. 54. Ἀσκληπιὸς Χατζηπαναγίου. 55. Γεώργιος Ζαρακάκης. 56. Νικόλαος Κονδονῆς. 57. Ἀδελαῖς Δρακοπούλου. 58. Ζερμὲν Κονδονῆ. 59. Μιχαὴλ Καψάλης. 60. Ἀνθίτσα Φασούλα. 61. Εὐγενία Φασούλα. 62. Αἰκατερίνη Γεωργιάδου. 63. Δημητρία

Γεωργιάδου. 64. Ζαφειρία Γεωργιάδου. 65. Σταῦρος Παρασκευόπουλος. 66. Νικόλαος Χατζηβασιλείου. 67. Βασιλεία Χατζηβασιλείου. 68. Ἑλλη Χατζηβασιλείου. 69. Ἀῆμος Χατζηβασιλείου. 70. Βάσος Χατζηβασιλείου. 71. Χρήστος Γεωργούλης. 72. Κωνσταντῖνος Βούλγαρης. 73. Παναγιώτης Γεωργούλης. 74. Σπυρίδων Δραγώνας. 75. Σωτήριος Πουλόπουλος. 76. Κωνσταντῖνος Μπενοδημητρόπουλος. 77. Διονύσιος Σκοῦρος. 78. Γεώργιος Ἀναστασιάδης. 79. Ἡλίας Ἀρώνης. 80. Στέλιος Σέρρας. 81. Μιχαήλ Μαργιώρος. 82. Παναγιώτης Σμυρναῖος. 83. Δημήτριος Μπουζιώτης. 84. Χρυσάνθη Παπακυριακοπούλου. 85. Εὐριπίδης Βαρυπάτης. 86. Λουκάς Νικολόπουλος. 87. Ἑλένη Μιναρετζόγλου. 88. Εἰρήνη Μιναρετζόγλου. 89. Γεώργιος Βασιλακάκης. 90. Ἄννα Βασιλακάκη. 91. Γεωργία Βασιλακάκη. 92. Σοφία Βασιλακάκη. 93. Δαβὶδ Κούνιο. 94. Στέλιος Ἀγγελάρας. 95. Ἀνδρέας Κριτσινέλης. 96. Νικόλαος Χασαπούδης. 97. Παναγιώτης Γεωργιάδης. 98. Ἰωάννης Νικολάκης. 99. Πολυξένη Νικολάκη. 100. Περικλῆς Νικολάκης. 101. Γεώργιος Νικολάκης. 102. Μερσίνη Τηνιακοῦ. 103. Γεώργιος Καλέντζος. 104. Ἀθανάσιος Γιαλούσης. 105. Παντελῆς Τσαμπάκης. 106. Ἀριάδνη Τσαμπάκη. 107. Ἑλένη Τσαμπάκη. 108. Ἀλέξανδρος Τσαμπάκης. 109. Σαφῶ Ζαχοῦρη. 110. Ἄννα Ζαχοῦρη. 111. Σπυρίδων Κολάρος. 112. Ἰφιγένεια Κολάρου. 113. Πάνος Κολάρος. 114. Στάσα Κολάρου. 115. Ἄννα Κολάρου. 116. Ἐλευθέριος Μιχαηλίδης. 117. Δέσποινα Μιχαηλίδου. 118. Χρήστος Μιχαηλίδης. 119. Κυριακή Μιχαηλίδου. 120. Καλλιόπη Μιχαηλίδου. 121. Γεώργιος Καλαφάτης. 122. Ἰουλία Καλαφάτη. 123. Μαρία Καλαφάτη. 124. Λουλοῦ Καλαφάτη. 125. Στέλιος Καλαφάτης. 126. Ὅρεστης Καλαφάτης. 127. Παναγιώτης Ἰορδανίδης. 128. Ἡλίας Πιτσόν. 129. Πέτρος Χρυσός. 130. Χρήστος Χρυσός. 131. Ἀντώνιος Μαγλαράς. 132. Ἑλένη Γιαννάρου. 133. Ἡλίας Γιάνναρος. 134. Δημήτριος Σαρηγιάννης. 135. Μιχαήλ Χατζημιχαήλ. 136. Λεωνίδα Χατζημιχαήλ. 137. Εὐτέρπη Καλέντζου.

APMENIOI

138. Καραμπέτ Τζερικιάν. 139. Χριστίνα Ὁβγιαν. 140. Μπαλταζάρ Σουκiasiάν. 141. Ἐλίζα Παπαζιάν. 142. Ἀλίκη Καρασαντζῆ. 143. Ἐλισσάβετ Παπαζιάν. 144. Ναρὶς Νουρικιάν. 145. Ρόζα Νουρικιάν. 146. Καλοῦστ Καλουσιάν. 147-152. Μανοῦκ Διαβερκιριάν μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐκ 5 προσώπων. 153-157. Μιχαήλ Σιρινιάν μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐκ 4 προσώπων. 158-162. Τζινοσιάν Κεβόρκ μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐκ 4 προσώπων.

Σημειώσεις

Υπάρχουσι καὶ ἄλλοι τινὲς πρόσφυγες μὴ ἐμφανισθέντες πρὸ τοῦ Προξενείου.

SUMMARY

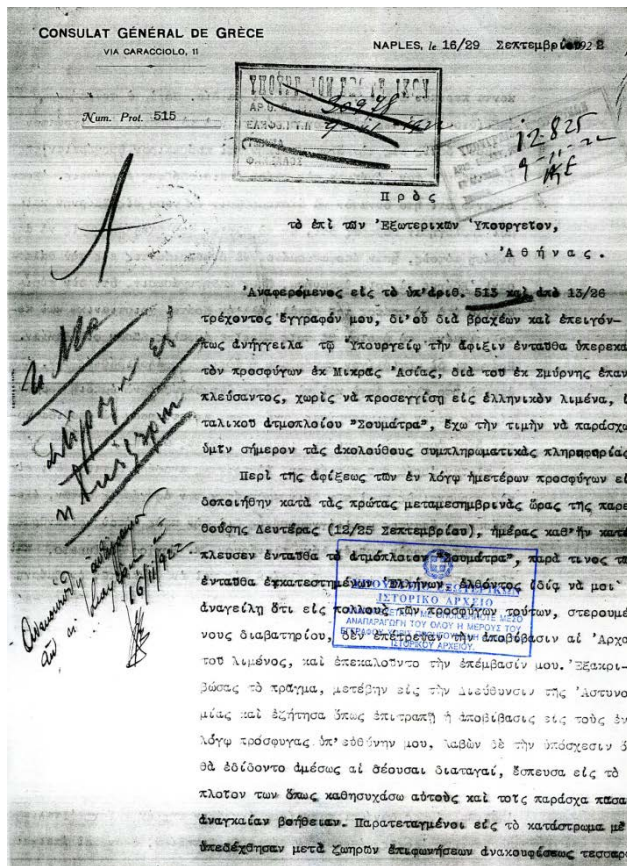
Manolis Sergis, Memory of the Smyrna destruction: An unpublished Report by the Greek Consul at Naples in Italy Vasileios K. Kolokotronis to the Greek Ministry of Foreign Affairs (1922).

The present study is based on an unpublished Report written by the General Consul of Greece in Naples, Italy, Vasileios K. Kolokotronis to the Greek Ministry of Foreign Affairs in Athens, dated 29 September 1922. Its content was composed on the basis of Greek refugees' testimonies 15 days after the destruction of the city of Smyrna in Minor Asia. Therefore, it could be characterized as one of the very first put on paper pages of the Oral History of this painful for Greeks fact.

The present work devotes ample space to V. Kolokotronis (1880-1926), who was a diplomat, playwright and historian and descendant of Konstantinos Kolokotronis, the father of the well - known Theodoros Kolokotronis. Also, his technique and determinant methodological principles while composing his *Report* (which reminds of Thucydides) are worth noticing.

The main issues included in the *Report* are as follows: 1. The refugees' gratitude to the Italians for their rescue. 2. The first violent acts that Turks committed in Smyrna with the thousands of dead people, raped women and children. 3. The martyrdom of the Archbishop of Smyrna Chrysostomos and the authorities of the city. 4. Scenes from the Armenian quarters and the burning down of the city (the Consul highlights and analyses extensively one of the most important elements of the Turkish propaganda until our days). 5. Detailed adventures of the inhabitants of the burning city.

The present study wishes to foster the memory for this tragic event but most importantly the need and value of the humanitarian education; to stress the sinister consequences of fanaticism on the human life.

Ομοίotypo τῆς 1^{ης} σελίδας τοῦ ἐγγράφου